

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

VERKEER

in vroegere tijden

Wegens gebrek aan behoorlijke communicatiemiddelen leefden de bewoners van steden en dorpen vroeger wel zeer geïsoleerd. Het onderling verkeer werd onderhouden door trekschuit en diligence. Velen waren door financiële omstandigheden gedwongen hun doel „per pedes apostulorum” te bereiken. Onze voorouders kenden nog niet het genot van spoor en tram, van auto, motorfiets of rijwiel, nog veel minder van vliegtuigen. Door de grote moeilijkheden, welke daaraan waren verbonden, werd dan ook het reizen tot het allernoodzakelijkste beperkt. Behalve dat er hier of daar in stad of dorp een keibestrating was, bevonden zich de meeste wegen in een slechte toestand en geleken deze bij enigszins nat weer meer op modderplassen. Gelijk het toen nagenoeg overal elders was, zo was het ook in Heerlen. Hoewel de hoofdwegen op geregelde tijden van een laagje kiezel werden voorzien, kon dit toch niet beletten, dat deze meestal slecht begaan- en moeilijk berijdbaar waren. Dit gold ook voor de grote verkeerswegen naar Aken, Maastricht en Sittard. Niet alleen van de voertuigen van de landbouwbevolking doch vooral van de zwaar beladen karren met kolen van Kerkrade, met zand van Nievelstein (bij Herzogenrath) en met tal van andere goederen, die alle door Heerlen trokken, hadden de wegen veel te lijden. Deze waren soms vol diepe karresporen, zodat de voertuigen, al waren ze ook met twee of meer paarden bespannen, de grootste moeite hadden om vooruit te komen. Allengs kwam in deze toestand echter verbetering. In de kom der gemeente werd keibestrating aangebracht, terwijl ook overigens aan het onderhoud der wegen hoe langer hoe meer aandacht werd besteed. Zowel hier als elders kregen wij later macadam- en klinkerwegen en nadien nog beton- en asphaltwegen, al of niet voorzien van rijwielpaden. Vooral het gebruik van auto en rijwiel is hierop van invloed geweest. En zo zijn dan de smalle, modderige wegen van voorheen in minder dan een halve eeuw veranderd in de prachtige, moderne verkeerswegen van thans. Het behoeft wel geen betoog, dat zulks van groot belang is voor het drukke verkeer. In de volle zin des woords: een eis des tijds!

De vervoermiddelen waren vroeger van geheel andere aard dan tegenwoordig. De landbouwers uit de verre omgeving brachten tot omstreeks 1915 hun producten hoofdzakelijk met hondekar of kruiwagen naar de Heerlense markt, welke aanvankelijk alleen op dinsdag en zaterdag, maar later ook op donderdag gehouden werd. Vorenbodeelde kruiwagen was van een plat, laag model („Schurgskar” in tegenstelling met de „Schoepkar”, die meer het model van een houten bak had en b.v. voor vervoer van zand e.d. gebruikt wordt). Speciaal door kooplieden van Heerlerheide werd een druk handelsverkeer met Aken en ook, doch in veel mindere mate, met Maastricht onderhouden. Zij vervoerden voornamelijk eieren, boter, groenten en fruit. Aanvankelijk geschiedde dit per hondekar of per „ruls” (soort kruiwagen met latwerk). Ook kwam het voor, dat vrouwen een volgeladen mand op een op het hoofd geplaatst kussen droegen en bovendien soms nog aan iedere arm een mand torsten. Omdat de handel floreerde maakte men van lieverlede steeds meer gebruik van

De Postkoets

(foto: coll. N. Bollen; Gemeentearchief Heerlen)

ponnykarretjes en huifkarren. In die tijd werden veel karrevrachten hooi, haver en stro naar Aken gebracht, terwijl eveneens pluimvee en kalveren werden geleverd.

De voertuigen, die de landbouwers vroeger gebruikten, verschillen niet veel met die van thans. De paardentractie wordt echter steeds meer verdrongen door de tractors, die niet alleen op het land gebruikt worden, maar ook dienen om wagens voort te bewegen (b.v. ten behoeve van vervoer van melk naar de melkinrichting). Laatstbedoelde wagens zijn dan als regel van rubberbanden voorzien. Evenals thans nog het geval is, beschikten vroeger de meeste welgestelde landbouwers over een chaise of brik, waarmee zij 's zondags ter kerke gingen, een uitstapje maakten e.d.

Wie in het oude Heerlen op reis moest, ging ofwel per postwagen naar Valkenburg ofwel per diligencie naar Aken, Simpelveld en elders. Men moet bedenken, dat Heerlen destijds nog geen spoorverbinding rijk was. De spoorweg Venlo-Maastricht kwam tot stand in 1865, Maastricht-Aken reeds in 1853; voorts Sittard-Heerlen-Herzogenrath in 1896 en Heerlen-Valkenburg in 1915. De naastbijgelegen stations waren dus aanvankelijk Aken, Sittard en Maastricht; later Simpelveld en Valkenburg. Door de beperkte vervoergelegenheid spreekt het vanzelf, dat vaak grote afstanden te voet moesten worden afgelegd. De postwagen werd naar de ondernemer Cremers het „Criemesjöske" genoemd en reed tweemaal daags het traject Heerlen-Valkenburg vice versa. Enkele personen

Advertentiën.

Postwagendienst

VAN

J. SIEBEN

te HEERLEN.

Geregelde vaarten van af
1° November 1869, tusschen
**HEERLEN en het Station
SIMPELVELD.**

Vertrek van HEERLEN om 10 uren voor-
middags en 3 uren 15 minuten 's namiddags.
Vertrek van SIMPELVELD om 11 uren 30
minuten voormidd. en 5 uren 30 min. nam.

Het vervoer tusschen Simpelveld en
Heerlen geschiedt in 45 minuten.

Hij belast zich ook met het vervoer van
goederen en stelt rijtuigen in alle rigtingen.

Diligentiedienst

VAN

S. CREMERS

te HEERLEN.

Geregelde vertrekuren van
af 1° November 1869, tus-
schen **HEERLEN en het
Station VALKENBURG.**

Vertrek van Heerlen, 's morgens 5 ure,
1/4 voor 10 ure en 's namiddags 3 ure.

Vertrek van Valkenburg 's morgens 1/4 voor
9 ure, 's namiddags 1 uur en ten 5 ure
15 min.

konden reizen met Ubbens postkarretje. Ubben was hier ter plaatse gedurende een reeks van jaren postbode en was vóór de treinverbinding met Heerlen belast met de overbrenging der post naar Sittard. Als er in zijn karretje nog een plaats vrij was, kondigde deze postilon (in de volksmond: „der Hüb”) zulks aan door een signaal op zijn posthoorn.

Overigens bestond er natuurlijk gelegenheid rijtoeren te maken met deftige equipages, zoals landouwers en coupé's. Niet weinigen maakten gebruik van chaise of brik (o.a. artsen, kooplieden, heerboeren e.d.). Het goederenvervoer geschiedde met cammignons, ponny- en huifkarren. Het particulier verkeer in de tweede helft der vorige eeuw was zelfs zeer levendig. Clubs en verenigingen trokken er gewoonlijk per „Jan Plezier” op uit; soms ook wel met grote boerenwagens, die dan bij deze gelegenheden met boomtakken, bloemen enz. werden getooid. Vooral 's zondags kwamen bezoekers uit Aken en omgeving naar Heerlen, zodat de Akense „Droschkenkutscher” met hun hoge hoeden en hun fraaie landouwers, met twee paarden bespannen, hier geen zeldzaamheid meer waren. 't Is begrijpelijk, dat destijds de huurkoetsiers goede zaken maakten. Bekendheid verwierf de huurkoetserie van Stessen (later Stessen-Nelissen). De ondernemer Schils onderhield eveneens het verkeer met

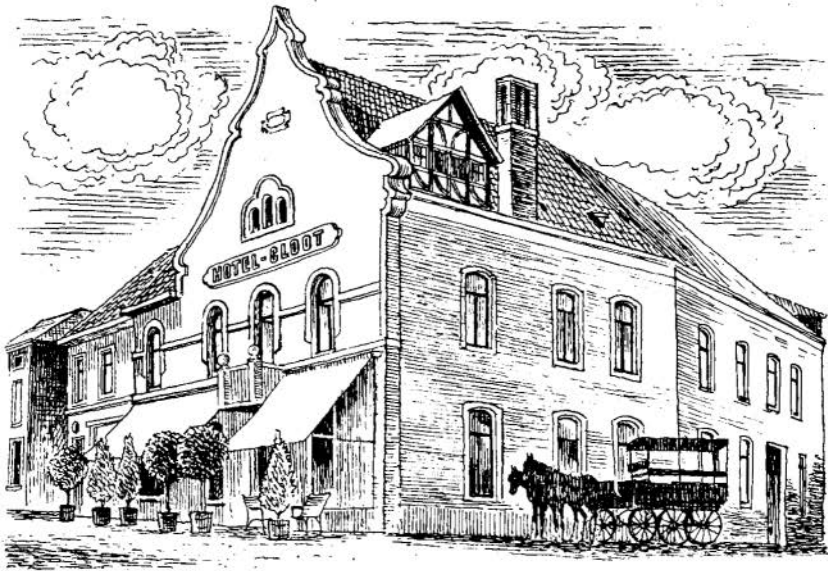
Huurkoetserie Geurten Emmastraat.

Aken. Men maakte toen nog gebruik van de ouderwetse paarden-omnibussen. Nadien hadden wij nog de huurkoetserijen van Geurten, Spijkers en Vrouwenraets. Adellijke en andere deftige lieden konden zich de luxe van rijpaarden veroorloven. De boeren maakten niet zelden te paard, hetzij met rij- of trekpaard, hun uitstapjes. Jhr. v.d. Maessen de Sombreff, kantonrechter alhier en wonende te Hulsberg, kwam in de regel te paard naar Heerlen.

Reeds in het begin der vorige eeuw bestonden er verkeersvoorschriften. Zo wordt in het Provinciaal Blad van 30 september 1818 de naleving bevolen der „vroegere ordonnantiën op de politie der voer- en rijtuigen” i.c. artikel 9 van de wet van 3 nivose jaar VI en artikel 16 van het Decreet van 28 augustus 1818, waarin o.m. het volgende is bepaald:

- I. „Elk eigenaar van vrachtrijtuigen is verplicht van op een metaale plaat te doen drukken in zichtbare letters, zijnen naam en woonplaats; deze plaat zal genageld worden voor het rad en aan de linker zijde van het rijtuig, en zulks op poene van 25 franken (11 gld. 81 ct) boete; welke boete zal verdubbeld worden, wanneer op de plaat een valsche of verkeerde naam of woonplaats mogt zijn gesteld.
- II. De karrevoerders en voerlieden zullen verplicht zijn de helft van de steenweg over te laten aan de rijtuigen der reizigers, op poene eener boete van 50 franken (23 gld. 62 centen), met verdubbeling voor de tweede reis. Zij moeten naar de linker zijde uithalen, in dier voege dat de rechter zijde aan de tegenkomende rijtuigen wordt gegeven”.

Volgens artikel 1 van de wet van 21 mei 1819, houdende een nieuwe „ordonnantie op het regt van patent” mocht niemand, behoudens enkele uitzonderingen, enige handel, beroep, bedrijf, handwerk of nering uitoefenen zonder voorzien te zijn van een patent. In verband hiermede werd door Lambert Frederiks te Maastricht „verlening van autorisatie verzocht om een chais, bespannen met een paard, tot vervoer van personen en goederen tusschen Maastricht en Heerlen vice versa te mogen aanleggen”. De Raad dezer gemeente, deswege door de Commissaris van het District Maastricht gehoord, verklaarde van gevoelen te zijn, dat er geen bezwaren bestonden tegen het verlenen van de gevraagde concessie. Een dergelijke vergunning werd in 1838 verleend aan H. A. Vijgen & Co., namelijk om een postwagendienst tussen Kerkrade en Luik via Heerlen te openen. Betrokkene verplichtte zich de afstand drie maal per week en binnen 10 uren af te leggen. In hetzelfde jaar kreeg J. W. Gelekerken toestemming voor een postwagendienst tussen Aken en Sittard v.v., met dien verstande, dat deze dienst drie maal per week en binnen 4 uren plaats vindt en dat hij „den postwagendienst altoos door eenen bekwamen Conducteur laat verrigten, zoodat voor de reizigers hoegenaamd geene gevaar te duchten is”. Voor een door

Een „Jan Plezier”, geparkeerd bij Hotel Cloot, hoek Emmastraat-Bongerd.

J. M. Bardts te openen postwagendienst tussen Heerlen en Aken wordt door de gemeenteraad in 1844 een borgtocht van f 200,— geeïst. In 1850 verkrijgt S. Cremers vergunning om met twee postwagens de dienst tussen Heerlen en Maastricht te onderhouden onder voorwaarde, „1e dat beide assen van zijn twee postwagens ieder met 4 wielen, de eene wagen gemerkt no. 1, voorzien van eene kast (coupé) met eenen portier aan de regter zijde en van eene achterkast met 2 portiers volgens reglement, en de andere wagen gemerkt no. 2, voorzien van portiers aan beide zijden zonder kast (coupé) beiden bestemd tot het dagelijksch overbrengen van reizigers en vrachtgoederen van Heerlen naar Maastricht en vice-versa op enen afstand van 1 el 40 duim van elkander geplaatst kunnen blijven bestaan, en 2e dat deszelfs zoon Jozef Rudolf Cremers, welke thans den ouderdom van 16 jaar bereikt heeft en de noodige kennis bezit, als conducteur en postillon der rijtuigen, bestemd tot het overbrengen van reizigers enz. van Heerlen naar Maastricht en vice-versa kunnen gebezigd worden”.

Een belemmering voor het verkeer vormden de tollén. Het tolrecht werd aan de meestbiedende verpacht. De opbrengst was bestemd voor het onderhoud der betreffende wegen. In deze gemeente werd op verschillende wegen tolrecht geheven o.a. op het Emmaplein (Kerkgraaf; de laatste tolgaarders waren hier Hunderbein en Schoenmakers), aan de Willemstraat (Schram), aan de Klompstraat

(Evengats) en in de Beitel. De weg was ter plaatse afgesloten met een tolboom, die pas werd geopend als het tolgeld was betaald. De tolgaarder verbleef gewoonlijk in een houten gebouwtje, tol- of barrièrhuisje genaamd. Voor rij- of voertuigen werd het te betalen bedrag, dat nogal aan de lage kant was, als regel berekend naar het aantal wielen, b.v. 2 cent voor elk paar wielen. Eenzelfde bedrag moest ook betaald worden voor een paard, aangespannen of niet, alsmede voor een aangespannen os. Het vervoer van veldvruchten, meel uit een molen binnen de gemeente, meststoffen e.d. waren vrij van tolrecht; evenzo rijtuigen, welke tot het vervoer van brievenmalen werden gebruikt echter onder voorwaarde, dat niet meer dan één passagier werd vervoerd. Het was niet toegestaan met een vervoermiddel een zodanige omweg binnen de gemeente te maken, dat de tol niet werd gepasseerd.

Voor al in de tweede helft der vorige eeuw had de ontwikkeling der verkeersmiddelen een snel verloop. Er werden hoe langer hoe meer brede en behoorlijk verharde verkeerswegen aangelegd. Er kwamen geregeld nieuwe spoor- en tramwegen tot stand. Het verkeer per rijwiel en motorvoertuig ging in de laatste decennia een allesoverheersende rol spelen. Vroeger kende men alleen rijwielen van een uitzonderlijk model n.l. bestaande uit één groot en één klein wiel, voorzien van massieve gummibanden. De berijder zat dan op een zadelpeddel, dat zich op 1 à 1½ meter hoogte boven de begane grond bevond. Het aantal fietsers was in die tijd gering. Een rit met een dergelijk vehikel was geen sinecure en heus geen genot. Later kwamen ook driewielers in gebruik, totdat we eindelijk de nieuwerwetse fiets of velocipède kregen, die langzamerhand van model veranderde tot het sierlijke rijwiel, dat we heden ten dage kennen. Omstreeks de eeuwwisseling vertoonde zich in Heerlen de eerste auto, toen algemeen „automobil” genoemd. Het model was lang zo fraai niet als tegenwoordig, terwijl de auto's uit die tijd ook lang niet van zo veel gemakken waren voorzien als thans het geval is. Motorrijwielen waren reeds spoedig in zwang, terwijl ook vrachtauto's van allerlei soort in steeds grotere getale dienst gingen doen. Sinds enkele jaren zijn hier nog de „bromfietsen” bijgekomen. Geen wonder, dat door deze enorme uitbreiding van de verkeersmiddelen behoefte ontstond aan betere verkeerswegen. En zo beschikt thans ons landje over een uitgebreid net van moderne en prachtige wegen, voorzien van een prima wegdek en veelal ook van fietspaden.

De Wegenverkeerswet zorgt voor een veilig verkeer, waartoe allerlei verkeersborden de nodige aanwijzingen geven. Bovendien heeft de Koninklijke Nederlandse Wielrijdersbond (K.N.W.B.) gezorgd voor keurige wegwijzers. De wegwijzers, al waren die dan ook van ander model, bestonden reeds lang en werden geplaatst op belangrijke kruispunten van grote verkeerswegen. Zo werden b.v. ingevolge het besluit van de Raad dezer gemeente d.d. 7 oktober 1826 twee

„wijspalen” geplaatst en wel onderscheidenlijk op de Kruisweg naar Hoensbroek en Ten Esschen en op het „vereinigingspunt” van de weg naar Amstenrade, Brunssum en Heerlen. Voor deze „wijspalen” werd toen op de begroting een post van f 40,— uitgetrokken.

Spoorwegen

In de vergadering van 6 april 1865 besluit de gemeenteraad zich met een adres tot de Regering te wenden en daarin te verzoeken „een ijzeren spoorweg” aan te leggen van Valkenburg naar Kerkrade. Daar men heeft vernomen, dat van bepaalde zijde de plannen voor de aanleg van een spoorweg van Maastricht naar de Pruisische grens tegengewerkt worden, richt de Raad op 17 maart 1871 het volgende schrijven tot de Minister van Binnenlandse Zaken:

„De Raad der gemeente Heerlen vernomen hebbende dat de raad van administratie der Luiker-Maastrichtsche spoorweg-Maatschappij bij de regering aanvraag om concessie heeft gedaan voor den aanleg en de exploitatie eener spoorwegverbinding tusschen Maastricht en de Pruisische grenzen in de richting van Geilenkirchen, welke lijn door deze gemeente zoude loopen, geeft met den meesten eerbied aan Uwe Excellentie te kennen:

Dat de gemeente Heerlen eene der volkrijksten en belangrijkste van Limburg tot hieraan van alle spoorwegverbinding is verstoken gebleven.

Dat in deze dagen, waar de bloei van handel en nijverheid hoofdzakelijk afhangt van goedkope en snelle middelen van vervoer, deze overigens zoo nijvere en productieve landstreek niet die ontwikkeling kan verkrijgen, welke bij verbeterde communicatiemiddelen, zonder twijfel haar doel zoude zijn. Dat de gelegenheid, welke zich thans door de aangevraagde concessie voordoet voor Heerlen eene eenige is om misschien voor altijd aan eene spoorweglijn te worden aangesloten.

Dat het daarom voor deze gemeente van het grootste belang is dat de ontworpen lijn tot stand kome en de Raad het zich tot eenen duren plicht rekent te trachten om die instandkoming te bevorderen.

Redenen, waarom de raad zich tot Uwe Excellentie wendt met het eerbiedig en dringend verzoek, dat het Uwe Excellentie moge goedvinden de aanvraag om concessie der lijn van Maastricht naar de pruisische grens in de richting van Geilenkirchen door Heerlen in gunstige overweging te nemen.”

De actie, welke destijds werd gevoerd om Heerlen uit zijn isolement te verlossen, vond grote steun in de publicaties in de hier ter plaatse verschijnende „Limburger Koerier”, opgericht onder Herman Weijerhorst. Steeds krachtiger werd gewezen op de dringende behoefte aan een spoorwegverbinding. Ofschoon reeds meermalen opmetin-

Aankomst van de eerste trein te Heerlen, 30 april 1896.

gen werden verricht, zowel van Belgische als van Duitse zijde, bleven de kansen tot verwezenlijking der bestaande plannen toch miniem en moest men nog lange tijd met de postwagen genoeg nemen.

Burgemeester en Wethouders richtten zich in april 1875 „bij gelegenheid der spoorwegbeweging” tot de Minister met het verzoek een spoorweg langs Heerlen aan te leggen. In aansluiting hierop deed de Raad op 27 april 1875 eenzelfde verzoek.

Naar aanleiding van een aanvraag van de Gebrs. E. en F. van Oppen te Maastricht tot de aanleg van een spoorweg langs Heerlen besluit de Raad op 28 juni 1875 dit verzoek te ondersteunen door een schrijven van de volgende inhoud tot meergenoemde Minister te richten:

„De Raad der gemeente Heerlen geeft met eerbied te kennen, dat hij met geen genoeg heeft waargenomen, dat aan zijn verzoek van 27 april j.l. geen gevolg is gegeven, door dat in het regeeringsvoorstel betreffende het aanleggen van spoorwegen geen gewaag is gemaakt van eene lijn, welke deze gemeente met de overige streken van ons vaderland verbindt.

Dat thans echter gelegenheid bestaat, om deze leemte aan te vullen door het verleenen van concessie aan de gebroeders E. en F. van Oppen te Maastricht op hunne aanvraag bij de Hooge Regeering gedaan tot het aanleggen van eenen spoorweg van Kohlscheid (Pruisen) langs deze gemeente over Sittard op Weert.

Dat deze spoorweg voor Heerlen van het grootste belang is en de

eenige communicatie zoude daarstellen met de noordelijke provinciën en andere gewesten, waaraan deze streek zoo groote behoefte heeft.

Dat hij vermeent bij aldien aan het verleenen daarvan ook eene geldelijke opoffering vanwege den Staat verbonden zoude zijn, de regering met het oog op de vervulling der teederste wenschen en in het algemeen belang van deze streek, daartoe wel gereedelijk kon overgaan, dat deze uitgave niet te vergelijken is met de sommen, welke tot hetzelfde doeleinde voor de welvaart der noordelijke provinciën worden besteed.

Redenen, waarom de raad zich tot Uwe Excellentie is wendende, met verzoek aan de gebroeders van Oppen de gevraagde concessie goedgunstig te willen verleenen, of, zoo daartegen bezwaren van regeeringsbeleid mochten bestaan het betrokken project door de regering te willen overnemen.”

Op 3 september 1878 wordt uit de gemeentekas een bedrag van f 93,— ter beschikking gesteld van de Commissie, die belast is met het verwerven van middelen voor de aan te leggen spoorweg Sittard-Heerlen-Kohlscheid. Als voorzitter van de commissie fungeerde de toenmalige postdirecteur Jhr. Sasse van IJsselt. Op 15 mei 1881 verklaart de Raad zich genegen aan Mr. van Oppen voor deze aan te leggen spoorlijn een gedeelte der heidegronden af te staan. De spoorwegcommissie kan er te allen tijde op rekenen, dat de gemeente de gevraagde tegemoetkoming, in de vorm van de gratis afstand der heidegronden, zal verlenen als de betreffende spoorweg inderdaad tot stand komt en in de nabijheid van Heerlen een station wordt aangelegd.

Het is en blijft een lijdensgeschiedenis. Toch geeft de Raad de moed niet op, want hij houdt op 20 april 1886 een gecombineerde vergadering met de Spoorwegcommissie. Op 14 oktober d.a.v. wordt bepaald, dat in afwachting van de aanleg van een spoor- of tramweg de gemeente geen heidegronden zal verkopen. Wel is zij bereid deze gronden eventueel voor een bepaald aantal jaren voor industriële doeleinden af te staan.

In tegenstelling met het van 1875 daterende plan van Oppen, dat beoogde het verkrijgen van een concessie voor de aanleg van een spoorweg Kohlscheid-Heerlen-Sittard-Maaseijck met doorverbinding naar Weert en Eindhoven, beperkte het in 1889 door de heer H. L. C. H. Sarolea te Maastricht ingediende plan zich tot een spoorwegverbinding Herzogenrath-Heerlen-Sittard.

Sarolea, die jarenlang op Java werkzaam was geweest bij de spoorwegbouw, kwam hier in 1885. Er waren toen reeds meerdere concessies voor ontginning van steenkoolvelden aangevraagd en verkregen, doch van exploitatie was nog niets terecht gekomen en wel hoofdzakelijk wegens gebrek aan de nodige vervoermiddelen. Hij werd concessionaris van de ontworpen lokaal-spoorweg Sittard-

Heerlen-Herzogenrath, terwijl door zijn streven de Zuider-Spoorweg-Maatschappij tot stand kwam, waarvan hij directeur werd. Het plan Sarolea verkreeg de instemming en steun van de heren Ir. J. L. Cluijsenaar en de Limburger W. H. Nivel, onderscheidenlijk Directeur-Generaal en Secretaris van de Staatsspoorweg Maatschappij. De totale kosten werden geraamd op f 1.200.000,—, van welk kapitaal de Staatsspoorwegen f 900.000,— zouden garanderen, terwijl de resterende f 300.000,— uit subsidies moeten worden verkregen. Daar op een verzoek om financiële steun aan de Regering afwijzend werd beschikt, zag men zich genooddaakt een beroep te doen op de provincie en de belanghebbende gemeenten. Aan het provinciaal bestuur werd een bedrag van f 200.000,— gevraagd en aan de gemeenten tezamen f 100.000,—.

In de raadsvergadering van 28 juni 1889 wordt in stemming gebracht een voorstel om aan de heer Sarolea, concessionaris van de ontworpen lokaalspoorweg Sittard-Heerlen-Pruisische grens, een subsidie van f 60.000,— te verlenen. Hierbij staken echter de stemmen. Men verwacht, dat door de aanleg van de spoorweg een daling van de kolenprijzen en een stijging van de graanprijzen zal plaats hebben. De Raad zendt een adhaesiebetuiging aan de Provinciale Staten tot ondersteuning der tot dit College gerichte aanvraag om ten behoeve van vorenvermelde aanleg een subsidie van f 200 000,— te verlenen. Reeds op 6 juli 1889 wordt door de Raad de gevraagde subsidie van f 60.000,— toegestaan, hoewel daar tegen door 50 inwoners van Heerlerheide bezwaar wordt gemaakt, omdat zij geen voordeel van een spoorweg te Heerlen zullen hebben. Maar nog is de zaak niet in kannen en kruiken. Een jaar later wordt genoemde adhaesiebetuiging nog eens herhaald. Op 30 oktober 1890 verzoekt de Raad aan de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen om het bedrag der verleende subsidie te verminderen. De gemeente zal dan voor het mindere bedrag aandelen in de ontworpen spoorweg Sittard-Heerlen-Herzogenrath nemen, waardoor zij tevens het recht verkrijgt van toezicht over het beheer van haar gelden. In verband hiermede deelt de heer Sarolea mede, dat de Maatschappij genegen is de subsidie met f 10.000,— te verlagen, mits de gemeente voor f 50.000,— aandelen in de spoorweg neemt.

Op 19 februari 1891 komt eindelijk de victorie! Na eerst nog de heer Sarolea te hebben gehoord verleent de Raad alsdan aan de Nederlandsche Zuiderspoorweg-Maatschappij een subsidie van f 60.000,—. Deze som zal worden uitbetaald in jaarlijkse termijnen van f 10.000,—. Als voorwaarde stelt de Raad, dat „het station gebouwd worde aan een goed begaanbare weg binnen een veelhoek, die begrensd wordt door den Rijksweg van Heerlen naar Sittard, idem van Heerlen naar Valkenburg, den Esschenderweg en den Huskensweg tot aan eerstgenoemde Rijksweg, echter zoodanig, dat het niet verder gelegd worde dan op een afstand van 100 Meter benoorden den Kempkensweg”. Men accepteert deze voorwaarden.

En hiermede had de Raad van Heerlen een besluit genomen van het grootste gewicht, zeer zeker het belangrijkste tijdens de ambtsperiode van Burgemeester Savelberg.

Terwijl intussen de andere belanghebbende gemeenten besloten hadden gezamenlijk de resterende *f* 40.000,— te betalen, kostte het heel wat moeite om de verlangde provinciale subsidie te verkrijgen. Er werd een compromis gesloten, waarbij de Staatsspoorwegen de subsidie reduceerde van *f* 200.000,— tot *f* 150.000,—. Toen de Provinciale Staten in die zin een besluit namen, was de aanleg van de lang verbeide spoorweg eindelijk verzekerd en werd dit feit in Heerlen op feestelijke wijze gevierd. Zowel Sarolea, de geniale ontwerper van het plan, als de Spoorwegcommissie werden op een uitbundige wijze gehuldigd.

Met de voorbereidende werkzaamheden kon nu een aanvang worden gemaakt. Deze brachten steeds meer werk en vertier in Heerlen. Op 30 november 1891 werd met de heer Sarolea overleg gepleegd omtrent de vaststelling van een rooilijn voor de gebouwen, die in verband met het spoor opgericht zouden worden. Een jaar later wordt een stuk gemeentegrond aan de „Schram” voor de prijs van *f* 127,— aan de Spoorwegmaatschappij verkocht. Een deel van de Kisselsweg moest verdwijnen.

Door het initiatief en de energie van Sarolea, alsmede door de morele steun van de latere burgemeester De Hesselle en de daadwerkelijke medewerking van de mijnbouwspecialist Fritz Honigmann kon reeds op 1 oktober 1893 de eerste spade in de grond worden gestoken voor de aanleg van de mijn Oranje-Nassau I, hetgeen nimmer mogelijk zou zijn geweest, indien de plannen van de spoorweg niet tot uitvoering zouden zijn gekomen.

Terloops wordt hier vermeld, dat de gemeente Kerkrade niet bereid was gebleken ten behoeve van de ontworpen spoorlijn subsidie te verlenen, waardoor deze niet door maar langs die gemeente kwam te lopen. Indien de vroedschap van Kerkrade meer wijsheid aan de dag had gelegd, zou zeer zeker van het beruchte „Millioenenlijntje” geen sprake zijn geweest.

Het behaalde succes met de spoorweg naar Heerlen was voor de Zuider-Spoorweg-Maatschappij een aansporing om ook de plannen tot aanleg van een spoorweg Echt-Weert-Eindhoven tot uitvoering te brengen. De Regering bleek in 1893 bereid die plannen goed te keuren als de belanghebbende gemeenten 1/10 deel van het benodigde kapitaal zouden verschaffen. Ook aan Heerlen werd opnieuw door de maatschappij om subsidie gevraagd. De Raad bleek hiertoe echter niet bereid, gezien het grote financiële offer, dat deze gemeente reeds gebracht had. Wel werd op 21 juni 1895 adhaesie betuigd aan een desbetreffend verzoek van de gemeente Echt, gericht tot de Provinciale Staten.

Op 15 oktober 1895 besluit de Raad om op de gemeentebegroting van het volgende dienstjaar een post te plaatsen van f 100,— met het oog op de feestelijkheden, welke gepaard zullen gaan met de opening van de lang verbeide spoorweg. Ofschoon met de geregelde dienst op 1 mei 1896 een aanvang werd gemaakt, vond de feestelijke opening reeds op 30 april plaats. Heerlen prijkte die dag in een feest-dos, terwijl een groots feestprogramma werd afgewerkt. Het was een onvergetelijke dag, die de grijze Heerlense dichter Eijck in zijn „Heilgroet aan Heerlen” deed zingen:

„. . . En 't stoomros voert ter gladder baan
Naar alle kant den rijkdom aan . . .”

In het gemeenteverslag over 1896 wordt - wel eenvoudig en echt ambtelijk - opgemerkt, dat „door de opening van de spoorweg de middelen van vervoer aanmerkelijk verbeterd zijn”, terwijl in de verslagen over de eerstvolgende jaren niet meer en niet minder wordt verklaard, dat „het vervoer aanmerkelijk vooruit gaat”.

J. TH. JANSSEN

Het einde van de abdij Rolduc

III. LIMBURG EN ROLDUC

IN DE WOELINGEN VAN DE BRABANTSE REVOLUTIE

De bestorming van de Bastille in juli 1789 en de revolutie in het prins-bisdom Luik in augustus veroorzaakten grote onrust onder de bevolking van het aan Luik grenzende Limburg. Zo spoedig de voor het gewone volk bijzonder suggestieve kreten als „gelijkheid” en „vrijheid” de grenzen overschreden, ontstonden zowel in de steden als ook op het platteland opstootjes¹⁾. In Limburg kregen het de Staten, vereenzelvigd met de grootgrondbezitters, op hun brood.

De ideeën der Franse Revolutie vonden hun uitlaatklep in de „Journal Général de l'Europe”²⁾ en talrijke pamfletten, welke vanuit Luik verspreid werden. Een geringe aanleiding was slechts nodig om de situatie tot exploderen te brengen.

Op 13 juli 1788 had een enorme hagelbui in Frankrijk voor 25 miljoen livres schade aan de te velde staande gewassen toegebracht. Streng vorst tussen half november 1788 en half januari 1789 vernietigde een derde van de wintergranen. Door de enorme misoogst stegen de graanprijzen snel. De natuurramp had ook andere delen van West-Europa getroffen. In Maastricht was de roggeprijs in deze jaren 67 % hoger dan normaal³⁾. Ook in het Rijnland deed zich ten gevolge van de misoogst de hongersnood geducht voelen. In Aken werd het gebruik van granen voor de bereiding van jenever zelfs verboden⁴⁾. Evenals in Frankrijk⁵⁾ circuleerden in Limburg geruchten als zouden grootgrondbezitters doende zijn met het opkopen van alle graanvoorraden om daarmee de prijzen omhoog te jagen. De abt van Rolduc stond in het centrum van de verdachtmakingen. Hij werd ervan beschuldigd graan, olie-zaden en olie opgekocht te hebben met het doel de prijzen op te drijven. Hij zou 84 boerderijen bezitten en de pachters daarvan verboden hebben hun graan te verkopen. Dit praatje werd verspreid door de gazet „Schauplatz der Welt”⁶⁾. Om deze woekerwinsten tegen te gaan wilde men de prijs van het koren en andere levensmiddelen vastgelegd en de belasting verlaagd zien.

Op 19 september brak de oproer uit, beginnend met opstandjes in Herve en een demonstratietocht naar Aubel, alwaar de graanmarkt was gevestigd. Sommigen stelden voor naar Rolduc te gaan, „... om het graan dat er zich bevond op te halen en mee naar de markt te nemen”. Ernst verslaat deze gebeurtenissen aan Walraff in een brief van 17 oktober 1789:

„De onlusten in onze streek zijn zeker weliswaar in den vreemde overdreven, maar het is intussen maar al te waar dat gebrek aan brood reeds meerdere opstootjes van het gepeupel heeft veroorzaakt in het Waalse gedeelte van Limburg. Enkele duizenden hadden zich verzameld om onze abdij en het land hier te komen plunderen; men heeft echter dergelijke maatregelen getroffen om hen warm te ontvangen, dat hun de zin daartoe is overgegaan”⁷⁾.

De mars op Rolduc vond dus niet plaats, maar de oproerlingen begaven zich wel naar Henri-Chapelle, waar de staten plachten te vergaderen. De staten wilden de in aantocht zijnde massa liever mijden en zochten ijlings hun toevlucht in het refugie-huis van de abdij Rolduc te Aken. Toen een advocaat en fabrikant hen daar kwamen opzoeken als „spreekbuizen van den volke”, keurde Chaincux uit naam van de staten de door hen vastgestelde vaste graanprijs goed. Aangezien de voorraden indertijd óp waren, trachtte de conseiller fiscal Havenith overal geld geleend te krijgen om in Holland en Brabant graan te kunnen kopen, dat ver onder de inkoopprijs op de markt zou komen voor de vastgestelde prijs. Het verschil moesten de staten bijpassen.

Daarmee was alle onrust niet van de baan. De manufactuur-arbeiders eisten meer loon en men klaagde nog steeds over het tekort aan graan, want Havenith kreeg niet genoeg los.

De beschuldigingen jegens Chaincux liepen zo hoog, dat hij zich in een geschrift meende te moeten verdedigen:

„Avis au peuple limbourgeois de la part de l'abbé de Rolduc pour le désabuser des calomnies répandues contre cet abbé au sujet de la Traite des grains”. De feitelijke auteur van dit geschrift is S. P. Ernst, zoals hij in een brief van 9 januari 1792 aan Töpsl aanduidt met de woorden „a me elucrubata”⁸⁾.

Hij betoogt niet meer graan gekocht te hebben dan noodzakelijk was voor zijn eigen bevolking. De exploitatie der kolenmijnen van de abdij vereist een zodanig hoog gebruik van olie dat het raapzaad van de eigen oogst niet voldoende is en er nog olie moet worden bijgekocht. De abdij bezit verder geen 84 boerderijen maar 13. De pachters kunnen het graan ervan vrij verkopen. De gevolmachtigd minister von Trauttmansdorff schreef in een verslag aan de keizer dat men:

„de abt van Rolduc wil opsluiten onder het voorwendsel dat hij opkoper van graan zou zijn”⁹⁾.

Generaal d'Alton van het Oostenrijks garnizoen in Luxemburg daarentegen sprak in een brief van „monopoleurs et accompateurs ecclesiastiques”, hiermee duidelijk de abt van Rolduc bedoelend¹⁰⁾. De onlusten bleven aanhouden, en hoewel Havenith herhaalde malen Brussel om militaire hulp had verzocht, duurde het tot 27 oktober 1789 eer deze kwam opdagen. Een kleine groep soldaten uit het garnizoen in Luxemburg „avec une pièce de canon” bleef

slechts één dag en trok zich dan, daar het patriottenleger de zuidelijke Nederlanden binnenviel, weer ijlings terug naar Luxemburg ter versterking van het garnizoen aldaar.

De geveleugelde woorden „vrijheid” en „gelijkheid”, overgewaaid vanuit Frankrijk, en het autoritaire optreden van Jozef II waren in staat Statisten en democraten, toch elkaars tegenpolen, in gezamenlijk nationaal verzet te bundelen.

De Statisten, gesteund door adel en clerus, hadden reeds in de maanden april-mei 1787¹¹⁾ hevig verzet geboden tegen Jozefs verlichte ideeën. Het zwaarste tegenwicht tegen het doordringen van revolutionaire gedachten bood de heerschappij van de katholieke kerk. Reeds van het begin toonde de houding van de oudere theologische school dat ze zich door een onoverbrugbare kloof gescheiden wist, zowel van de Aufklärung als van de diepste krachten der Franse revolutie. De kerk achtte het haar plicht het principe van revolutie elke reden van bestaan te ontzeggen. Zodra het er echter om ging de verlichte aktiviteiten van de eigen vorst te bestrijden, werd ook door vertegenwoordigers van de kerk het middel van revolutie gehanteerd, getuige de Brabantse revolutie in 1789/90 en de gebeurtenissen in het keurvorstendom Keulen in 1790/91¹²⁾.

De democraten rondom hun voorman Vonck, die aanvankelijk wellicht Jozefs hervormingen hadden toegejuicht, waren van de dwalingen huns weegs terug gekomen, toen ze merkten welk doel de keizer nastreefde. In een geheim genootschap „Pro Aris et Focis” of „Outer en Heerd”, stelden zich advocaten, zakenlieden, bankiers en enige priesters ten doel gelden en vrijwilligers te verzamelen, ten einde bij een plotselinge revolutie het juk van de Brusselse regering af te schudden¹³⁾. Zodra de Oostenrijkers lucht kregen van het bestaan van dit genootschap, zagen vele leden zich genoodzaakt te vluchten. Men zocht zijn toevlucht in Luik, waar een democratische revolutie de prins-bisschop had verjaagd. De bedoeling was in Luik een patriotten-leger op te richten onder generaal van der Meersch. De Oostenrijkers evenwel konden dit niet dulden en maakten duidelijk, dat ze bereid waren de neutraliteit van Luik te schenden om de patriotten te verjagen¹⁴⁾.

Van der Noot, de leider der Statisten, wist dan het nationale verzet te bundelen met als kerngroep het verzet van „Pro Aris et Focis”¹⁵⁾. In Breda verenigden zich Vonck en Van der Noot op het „Manifest aan het Brabantsche Volk”. Terwijl Den Haag een oogje dicht kneep, bereidde men de verdrijving van de Oostenrijkers voor¹⁶⁾. De mededeelzame Ernst is ook hiervan op de hoogte: in een brief van 17 oktober 1789 heet het: „Gisteravond was er een Brabander bij mij die me berichtte, dat er zich bij Breda een leger van 20.000 patriotten samentrekt”. (In feite waren het er slechts ongeveer 3.500). „Een

dezer dagen zal het er op aankomen een inval in Brabant te wagen. Het gaat er om de keizer vervallen te verklaren van zijn recht op Brabant, omdat hij zich niet houdt aan zijn eed. De meeste abten en andere leden van de staten komen naar Breda", aldus Ernst, „zodat men alle redenen heeft, geloof te hechten aan een dergelijke verklaring" ¹⁷). Ernst, gewoonlijk nogal goed geïnformeerd, had zijn wetenschap nu toch van een ietwat overdrijvende zegsman.

Op 24 oktober 1789 viel het legertje de Kempen binnen ¹⁸). Het invasieleger stootte overal op sympathie, maar vorderde niet zo snel. Ook de Limburgers werden aangespoord alsnog mee te doen. De Staten van Limburg echter, verzekerden op 5 november - geïnspireerd door de pro-Oostenrijkse leden van de conseil souverain - Trauttmansdorff van hun genegenheid jegens de keizer. Deze bijvalsbetuiging werd herhaald op 24 november, maar vanwege de patriotse houding van het volk verklaarde men zich niet te zullen verzetten bij een eventuele inval der revolutionairen in Limburg. In december slaagde men er in de Oostenrijkers uit zowat geheel de zuidelijke Nederlanden te verdrijven ¹⁹) met uitzondering van Luxemburg en Antwerpen. De overwinning van het invasieleger werd op 14 december bekrachtigd met de inname van Brussel. De Brusselse regering vluchtte naar Luxemburg. Van der Noot, de leider der Statisten, deed zijn intocht in Brussel.

De democraten, de Vonckisten, toch de kern van het verzet, bleven op het tweede plan ²⁰). De driebond Pruisen, Engeland en de Verenigde Provinciën hield zich buiten de revolutie en keek de kat uit de boom, ook al vanwege de strijd tussen Statisten en Vonckisten, die onmiddellijk ontbrandde na de overwinning. De driebond vermoedde Frankrijk op hand van de Vonckisten ²¹).

De Statisten handhaafden alle oude voorrechten en wonnen de strijd met de Vonckisten, ijveraars voor een parlementaire democratie ²⁰). Midden maart 1790 brak Van der Noot met de Vonckisten. De democratische droom van vernieuwing verzwond! De volgende uitspraak van Fr. Dautzenberg in de „Aachener Politischer Merkur" kan niet van alle grond ontbloot heten:

„In Frankrijk streed het volk om zijn vrijheid, in Luik om zijn rechten, maar in de (zuidelijke) Nederlanden streed het geblinddoekte volk om zijn juk en om de rechten van zijn despoten: tyrannie was daar tot recht geworden" ²²).

Ernst was wel een heel andere mening toegedaan. Hij weet de moeilijkheden, die er binnen de nieuwe zuid-Nederlandse republiek ontstonden, enkel en alleen aan de democraten:

„. . . alles zou heel anders verlopen zijn, wanneer niet sommige warhoofden de ‚Französischen Armseligkeiten' in handen willen voeren. De onenigheden, die daaruit voortspruiten, konden voor het algemeen welzijn wel eens zeer bedenkelijke gevolgen krijgen. Het schijnt, dat de eeuw die trots is op zijn „Verlichting", vanwege deze trots door God in dit alles bijzonder vernederd wordt" ²³) - aldus Ernst aan Walraff op 17 april 1790 -.

Oudejaarsdag 1789 was Chaineux met een deputatie uit Limburg naar Brussel gegaan, waar op 11 januari 1790 de Republiek der Verenigde Belgische Provinciën werd uitgeroepen. Alle provincies hadden zich bij Brabant aangesloten tot uitroeping van deze republiek, die enkel eenheid kende in financiën en buitenlandse zaken.

In Limburg echter oefenden de pro-Oostenrijkse Wunsch en Wildt, leden van de conseil souverain, druk uit op de statenleden, welke voor aanhechting aan de Verenigde Belgische Provinciën waren, en de meer neutrale Chaineux. Ze wisten ook te bewerkstelligen, dat het „Manifeste du peuple brabançon” niet gepubliceerd werd. Desondanks kwamen de Brabantse troepen Limburg binnen en werden door de bevolking gereserveerd-vriendelijk ontvangen. Mede doordat de pro-Oostenrijkse elementen door de aanwezigheid van de troepen min of meer werden geneutraliseerd, verleende de statenvergadering bijeen te Henri-Chapelle²⁴) op 25 en 26 januari haar adhesie aan de proclamatie van 11 januari te Brussel. Eenmaal tot deze adhesie-betuiging gekomen, met instemming van de abt van Rolduc, verzonden de Staten haar toch eerst op 18 februari na pogingen van Wunsch de tegenpartij alsnog van haar ongelijk te overtuigen²⁵).

Het geharrewar in Brussel tussen Statisten en democraten, hetgeen een verzwakking van het regime betekende, had er intussen toe geleid, dat sinds februari 1790 Engeland en Pruisen een rehabilitatie voorstonden van de Oostenrijkers²⁶). Hun mening luidde:

„Brabant moet toebehoren aan een machtige potentaat, zodat die aan de slagboom kan staan en de Fransen kan vragen, als ze verder willen voortrukken, of ze zich niet willen omkeren”²⁷).

De dood van de autoritaire Jozef II en de troonsbestijging van diens broer Leopold II (1790-'92) openden nieuwe gezichtspunten. De nieuwe keizer verwierp de politiek van Jozef volledig²⁸) en bood op 2 maart 1790 de Belgen capitulatie aan met het voorstel tot autonomie op velerlei gebied. Het soevereine congres antwoordde niet eens op 's keizers voorstellen. De Limburgse Staten deelden de keizer enkel mede, dat zijn voorstel bestudeerd werd en trok verder één lijn met de overige provincies.

De democraten in Limburg betuigden Leopold hun bijval, daar ze vermindering wensten van de macht van:

„... twee monniken en enkele edelen, want slechts twee abten vormen de „kerkelijke stand”, en er zijn alles bij elkaar slechts twee of drie edelen in de provincie woonachtig”²⁹).

Ondanks protesten van de democraten en het Waalse gedeelte van het gewest, besloten de Staten in een assemblée générale tot aanhechting van de provincie Limburg aan de Verenigde Belgische Provinciën³⁰) op 8 maart en een dag later werd de keizer vervallen verklaard van al zijn rechten.

Deze twee decreten durfde men met het oog op de roerige Walen en

democraten nog niet te publiceren. Brabant wilde de officiële afkondiging afdwingen, en zette de Limburgse Staten onder druk door omstreeks half april weer troepen te sturen en de verkoop van het onontbeerlijke koren stop te zetten³¹).

Naar aanleiding van de graantroebelen zou Chaineux met de dood zijn bedreigd voor het geval hij zich in Henri-Chapelle vertoonde. Vanwege de onrust durfden de Staten niet te Henri-Chapelle bijeen te komen en vond op 4 en 5 mei een vergadering plaats op Rolduc. Abt Delcour van Valdieu begeeft zich naar deze vergadering, verongelukt in Simpelveld en overlijdt 26 mei aan de gevolgen 71 jaar oud. De députés, in vergadering bijeen in de abdij, besloten een gezantschap naar Brussel te sturen bestaande uit: abt Chaineux, graaf Hoen en advocaat Lassaux de St. Marie om aldaar de zittingen bij te gaan wonen van het soeverein congres³²).

Chaineux bejubelend, droeg professor Corneli de stellingen, die op 14 mei 1790 in zijn theologie-lessen te Rolduc werden verdedigd, op aan de abt, te Brussel zetelend in het „congrès des états Belges Unis”³³).

Het duurde nog tot 24 juni eer de besluiten der Limburgse Staten van 8 en 9 maart werden gepubliceerd.

„De formuleringen van de verklaring werden stevig bekritiseerd, maar men moet rekening houden met de moeilijke situatie van die provincie, die klein is en uit verschillende stukken bestaat, grenzend aan verschillende mogendheden”³⁴), aldus het commentaar in het „Journal historique et littéraire” van 1 augustus 1790.

De Oostenrijkers, die in december 1789 zo gemakkelijk het veld hadden geruimd, waren niet van plan de Zuidelijke Nederlanden zonder meer op te geven. Onder aanmoediging van de democraten, en hier en daar met de hulp van de bevolking - zoals in Herve -, wist een klein Oostenrijks legertje einde juli Limburg binnen te vallen en de patriotten uit Brabant te verdrijven. Al in augustus kwamen dezen op hun beurt opzetten, verjoegen de Oostenrijkers en plunderden Herve. De Fellers „Journal historique et littéraire”, die zich onvoorwaardelijk schaarde achter de Brabantse Revolutie, kon dit optreden van de patriotten toch niet billijken³⁵). De discipline en de gevechtswaarde van de Belgische troepen was bepaald niet onberispelijk³⁶). Versterkt met 1600 vrijwilligers (waaronder 1000 Limburgers) keerden - het verhaal wordt eentonig - de Oostenrijkers terug en namen nu definitief bezit van Limburg. De aftocht van de Belgische troepen was smadelijk en zelfs lachwekkend. Zelfs de Fellers „Journal” moest constateren:

„Midden in de patriotse vreugde heeft men het teleurstellende bericht ontvangen, dat onze troepen, die de provincie Limburg hadden heroverd, haar plotseling in de steek hebben gelaten, zonder de vijand ook maar te hebben gezien, enkel en alleen op het bericht, dat de Oostenrijkers in aantocht waren. Een dergelijk optreden kan met generlei logica worden begrepen, noch worden gerechtvaardigd

door de grondregels van de oorlog. Dit kan slechts worden verklaard door gebrek aan discipline, traagheid, corruptie, verraad van de leiding of van ondergeschikten”³⁷⁾.

De afgedropen Belgische troepen sloegen enkele dagen hun tenten op tussen Huy en Luik en verlieten de streek, zonder dat men nog wist waarheen ze zijn gegaan³⁸⁾.

De Oostenrijkers daarentegen toonden zich onverzettelijker dan ooit. Lezen we bij Ernst: Vrede is nog niet op komst, „. . . als men tenminste geloof moet hechten aan de woorden van de leger-prefecten, die bij ons zijn” (op de abdij). „Onze provincie is geheel in de macht van de Oostenrijkers”³⁹⁾.

De staten'eden, welke hun medewerking uiteindelijk hadden gegeven voor aansluiting van Limburg bij de Verenigde Belgische Provinciën, zoals Chaineux, sloeg de angst om het hart. Ernst meent op 14 oktober 1790:

„Er is onze abt een hinderlaag gelegd om hem gevankelijk naar Luxemburg te voeren. Hij is reeds sinds februari te Brussel, tenzij dat hij nu en dan gedurende weinige dagen naar de zijnen is teruggekeerd. De Oostenrijkse soldaten hebben bedreigd met hem af te zetten . . . God weet, welke tragedie het einde hiervan zal zijn”⁴⁰⁾. De „Gazette de Cologne”⁴¹⁾ citerend, berichtte het „Journal historique et littéraire” over de netelige positie waarin de abdij Rolduc was verzeild geraakt, doordat enerzijds haar abt in Brussel zetelde in het congres van de opstandelingen tegen het Oostenrijks bestuur, en anderzijds de abdij zelf zich in Oostenrijkse handen bevond na de weder-inbezitname van Limburg:

„Men heeft de abt van Rolduc . . ., die lid is van het congres te Brussel, geschreven, dat indien deze vergadering het besluit zou nemen troepen te zenden om in deze streek binnen te vallen, men geen steen van zijn abdij op de andere zal laten”⁴²⁾.

De bedreiging om de abdij Rolduc te verwoesten was vooral afkomstig van de Limburgse vrijwilligers bij de Oostenrijkse legers. Van Belgische zijde schreef men haar op het conto van het Oostenrijkse leger en dreigde met represaille-maatregelen, voor het geval Rolduc onheil werd aangedaan:

„Met verwondering hebben wij kennis genomen van de bedreigingen, die de Oostenrijkers uiten in het land van Limburg. Het gaat over niets minder dan het in brand steken van de abdij van Rolduc op het moment, dat de Belgische troepen in Limburg zullen binnenvallen. Zullen deze Oostenrijkse schurken dan nog altijd rekenen op de goedheid van de Belgen? Vrezen zij dan nog niet, dat wij gebruik zullen maken van tegenmaatregelen?

Het zou echter goed zijn hen te waarschuwen met het feit, dat het geduld van de Belgen op is, en dat zij zich heel goed zouden kunnen wreken op de kastelen en de andere bezittingen van de royalisten voor elke verwoesting, die de Oostenrijkse troepen nog steeds zouden durven bedrijven tegen de bewoners van de Belgische provincies.

Indien de abdij van Rolduc wordt bedreigd, omdat de abt afgevaardigde is van de Staten van Limburg bij het congres, zou men dan niet als tegenmaatregel het kasteel van Schoenenberg kunnen bedreigen, gezien het feit, dat de aartshertogin voortgaat met het aanzetten van de Oostenrijkse troepen tegen de Belgen? Bovendien zullen de bezittingen van Beaulieu, van Renette en andere, die ten dienste staan van Oostenrijk, de religieuzen van Rolduc schadeloos kunnen stellen" ⁴³).

Deze geharnaste krijgshaftige verklaring schoot langs haar doel. Het waren immers de Limburgse vrijwilligers, die vooral furieus de abt en abdij bestreden. De Oostenrijkers hadden het toezien.

Op 30 augustus 1790 maakten vrijwilligers zich klaar om op te trekken naar de abdijen Rolduc, Sinnich en Valdieu ⁴⁴). Een dag later werden de abdijen overmeesterd en dreigden de vrijwilligersbenden hen in brand te steken.

In de Fellers „Journal" van 15 september 1790 lezen we een bericht dat de redactie wellicht pas bij het ter perse gaan van het nummer bereikte - het Journal verscheen eens in de veertien dagen -. Heet van de naald schrijft hij:

„Misschien zijn de beroemde abdij van Rolduc en die van Valdieu, nu reeds door het vuur verteerd" ⁴⁵).

Deze journalistieke verwachting werd niet vervuld.

„De abdij had haar redding te danken aan een Duitse officier, die het vuur op de brandstichters dreigde te openen", ⁴⁶) aldus het „Journal historique et littéraire" van veertien dagen later. Onze beste ooggetuige is natuurlijk Ernst in een verslag van de uitbarsting aan Töpsl:

„De eerbiedwaardige abdij van Rolduc was bijna in brand gestoken. Tachtig Walen, vijandig jegens de abt . . . en bijzonder ondankbaar, hadden besloten de abdij met de grond gelijk te maken en aan het vuur prijs te geven. Ik twijfel er niet aan, dat ze hun voornemen hadden uitgevoerd, als niet bij Goddelijke beschikking prefecten van het Oostenrijkse leger tussenbeide waren gekomen. Sommigen van dezen vertoeven als gast in de abdij en sindsdien is het er rustiger" ⁴⁷). Ook Ernst zelf verleende onderdak aan Oostenrijkse militairen, zij het niet van harte:

„Vannacht moet ik een leger-prefect met zes gezellen als gasten in mijn huis laten vertoeven, en dergelijk nachtlogies is niet het eerste" ⁴⁷).

Met al die onrust thuis, voelde Chaineux zich in Brussel niet meer op zijn gemak.

Ernst: „De abt wil zien, hoe hij uit Brussel kan weggkomen, maar het is moeilijk voor hem er ongezien weg te komen. Het gerucht gaat, dat, na gevlucht te zijn, hij onderweg gegrepen is en naar Brussel is teruggevoerd. Of dit bericht waar of vals is zal de tijd leren" ⁴⁸).

Van dit bericht horen we niets meer. Wellicht leerde de tijd, dat het vals was!

Het was reeds november 1790, toen het kleine Oostenrijkse leger in Limburg versterkt werd met Hongaarse grenadiers, die de keizer toen pas durfde onttrekken aan zijn grens met de Turken. De keizer had op 27 oktober 1790 een ultimatum gesteld om zich voor 21 november te onderwerpen. Toen deze termijn was verstreken, vielen de Oostenrijkers uit Luxemburg binnen. De Belgen proclameerden nog de zoon van Leopold, Charles, tot erfgroothertog van België, maar te vergeefs⁴⁹⁾.

De Oostenrijkers veroverden dan stormenderhand de Verenigde Belgische Provinciën. Het verzet dat het congres der Statisten in Brussel nog bood, baatte niet en eindigde met de inname van Brussel - 2 december 1790.

Keizer Leopold kwam terug op de besluiten van zijn broer uit de jaren 1786-1789 en herstelde onder druk der buitenlandse conservatieve regeringen in Den Haag, Londen en Berlijn de oude rechten⁵⁰⁾, nog bezwaren door Maria Theresia⁴⁹⁾. De herroeping van de omstreden edicten van Jozef II, zoals betreffende het algemeen seminarie te Leuven, volgde spoedig in het begin van 1791⁵¹⁾.

De democraten, die na de verklaring van 2 maart 1790 hun hoop op Leopold II hadden gesteld, voelden zich bekocht. Velen weken uit en zochten toenadering tot de kringen der Franse revolutionairen in Parijs⁵²⁾.

In Limburg voelden de Statisten zich met de kater van het échec der Zuidnederlandse republiek niet erg happy⁵²⁾. Op 10 januari was Chaineux nog niet naar de abdij teruggekeerd, aldus Ernst, „... maar terwijl hij er elke dag verwacht werd, bleef hij uit vrees voor zijn vijanden op aanraden van minister graaf Mercy-Argenteau reeds geruime tijd in Den Haag. Kort nadat die teruggekeerd was, heeft hij de standen van het land in vergadering bijeengeroepen”⁵³⁾.

Er kwam in het Limburgse geen einde aan de schimpscheuten op de Statisten, waarbij vooral Chaineux het moest ontgelden.

Op 11 maart 1791 schrijft Ernst:

„De abt, sinds enige weken teruggekeerd naar de abdij, staat bloot aan de hatelijkheden van veel booswichten, die hem met allerlei lasterpraat zwart maken. Intussen blijft hij gezond en opgewekt”⁵⁴⁾. Misschien om de stemming in Brussel jegens zich te peilen had Chaineux, of zijn neus bloedde, 8 februari 1791 een brief geschreven aan de nieuwe gevolmachtigd minister Mercy-Argenteau⁵⁵⁾. Eind januari had men in Herve een „figure ridicule” rondgesleept, de abt van Rolduc voorstellend, uitgejouwd door voorbijgangers⁵⁶⁾. In zijn brief aan de minister beklagde Chaineux zich hierover:

„Twee mannen leidden een derde rond, gekleed in toog en met een mantel, die hij over de linkerarm omhoog hield en onder een parapluie, waarin een gat zat om zijn priester-pruik in het oog te doen vallen. Het werd gevolgd door volk, dat lasterlijke liederen zong en schreeuwde: „Daar heb je de abt van R . . ., over enkele dagen wordt hij gehangen”. En terwijl men hem ontelbare scheld-

woorden en beledigingen toewierp en hem op een vuile manier bejegende, bleef men maar roepen: „Dat ze hem maar moesten laten verr . . .”⁵⁷).

Hij vroeg verder af te zien van alle democratische concessies en bepaalde beperking van persvrijheid en een verbod op samenkomsten. Chaineux verdedigde zijn optreden tijdens de revolutie van einde 1789 door te wijzen op het nijpend tekort aan graan, dat toen in Limburg heerste. Daar Belgische troepen bij Roermond de doorgang versperden aan het graan, dat uit Holland werd verwacht, waren, volgens Chaineux, de Staten wel gedwongen aansluiting te zoeken bij de Verenigde Belgische Provinciën. Temeer, daar men dan ook graan uit Brabant hoopte te verkrijgen.

In de volgende passus beschrijft hij klagend om het onbegrip, dat hem ten deel gevallen was:

„. . . ik kan niet nalaten te zeggen, dat ik er innerlijk van overtuigd ben, dat zonder mijn zorg en moeite, en dat met tamelijk veel verlies zonder enig voordeel, dit graan en andere dingen, waarvoor ik heb gezorgd, en die het leven van de Limburgers hebben gered, niet zouden zijn aangekomen”⁵⁷).

Ook Ernst trok ten strijde tegen de democraten met het pamflet: „Le masque Limbourgeois se lève”⁵⁸).

Her antwoord van Mercy-Argenteau aan de abt, in vernederende bewoordingen gesteld, liet anderhalve maand op zich wachten. Indien de abt verzoening toont ten opzichte van allen (bedoeld zijn de democraten), dan zal hij, Mercy-Argenteau, hetgeen is geschied, vergeten⁵⁹).

Alle weerstand jegens wat dan ook was nu gebroken. De afgevaardigde van het gouvernement in de staten-vergadering van Limburg, Le Clerc, schreef aan Mercy, dat Chaineux zich thans

„. . . zeer meegaand”, betoont, „bereid tot alles, wat men van hem zal willen eisen. Hij heeft van angst en vreest onder de woede van het volk afgemaakt te worden”⁶⁰).

Daar zijn angst hem het leven zou kunnen kosten, en er dan géén vertegenwoordiger van de eerste stand meer zou zijn - abt Delcour van Valdieu was overleden en de nieuwe abt Uls was nog niet door de regering officieel in zijn ambt bevestigd - verzocht Le Clerc de bevestiging van Uls als abt te bespoedigen⁶⁰).

Het einde van de politieke carrière van de abten van Rolduc was in zicht. De vergadering van 5 april 1791 werd te Battice gehouden. Chaineux, die „geloofde dat hij ging sterven . . .”⁶¹), was de avond tevoren aangekomen. Op deze vergadering werd besloten in het vervolg hoofdelijk en niet meer standsgewijs te stemmen, ondanks tegenwerking van Mercy-Argenteau via Le Clerc. Zózeer waren de Limburgse democraten in furore!

Chaineux en de la Saulx de Saint Marie werden voor de rest van hun mandaat als gezanten vervangen door abt Uls van Valdieu en Thimus.

Het bleef echter gedurig rommelen. Ernst:
 „Bij ons verlopen de tijden nog niet rustig”⁶²).
 Brabant vroeg de conseil souverain in Limburg op te heffen. Deze
 was nogal democratisch georiënteerd - Havenith, Legro, Wildt -.
 Wenen hield hem in stand! - tweede helft van 1791 -.
 De democraten werden langzaam revolutionairder.
 Oorlog met Frankrijk was aanstaande.

F. J. M. WIERTZ

Wordt vervolgd.

- 1) Hansen o.c., I 51*.
- 2) Daris o.c., II 6-9.
- 3) J. F. R. Philips e.a., *Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914*. Assen, 1965, 35.
 * cfr. Ad. Borgnet, *Histoire de la révolution liégeoise de 1789 (1785 à 1795) d'après des documents inédits*. Liège, 1865, I, 104.
- 4) Philips o.c., 22.
- 5) Pirenne o.c., V 459.
- 6) Zie de beschuldigingen, die Chaineux aanhaalt in zijn verweerschrift: AAR portef. 27, bundel Chaineux:
 'Avis au peuple limbourgeois de la part de l'abbé de Rolduc pour le désabuser des calomnies répandues contre cet abbé au sujet de la Traite des grains', 9 mei 1790.
 zie ook:
 J. J. Jongen, Een verweerschrift van de abt van Rolduc. in: *Het Land van Herle*, 15de jrg., afl. 4/6 (1965), 89-93.
 J. Ruwet, *L'Agriculture et les classes rurales au Pays de Herve sous l'Ancien Régime*. Liège, 1943, 264.
- 7) HASK Abteilung 1105/1, II, Kapsel E 13, Ernst aan Walraff 17 oktober 1789.
- 8) BSB clm 26452, 664 v, Ernst aan Töpsl 9 januari 1792: Na een lijst andere werken somt Ernst enkele anonieme geschriftjes op van zijn hand, waaronder: 'Le masque Limbourgeois se lève'.
 en: 'Avis au peuple Limbourgeois...', waarachter hij de zinsnede voegt: 'a me elucrubata'.
- 9) H. Schlitter, *Geheime Correspondenz Josefs II. mit seinem Minister in den Osterreichischen Niederlanden Ferdinand Grafen Trauttmansdorff, 1787-1789*. Wien, 1902, 405.
 Trauttmansdorff aan de keizer, 27 september 1789:
 '... je reçois toute à l'heure des rapports ultérieurs du Limbourg qui m'annoncent que l'insurrection, peu conséquente dans le principe, prend plus de consistance; qu'on crie à la vérité: vive l'empereur, et commence à y arborer des cocardes vertes et noires comme la couleur de V.M. et celle de l'espoir; mais qu'on veut en même temps chasser les états, redemander l'intendance, enfermer l'abbé de Rolduc sous prétexte qu'il serait accapareur de grains, fixer à la volonté les prix de toutes les denrées, baisser arbitrairement les contributions et agir en un mot, à l'exemple de la France comme un peuple qui veut se rendre libre, en feignant au dehors de se soumettre aux volontés que V.M. avait énoncées en 1787 - afin de s'assurer de l'impunité'.
- 10) Minder o.c., 82.
- 11) Geyl, o.c., 1383-1387. Zie ook: J. Craeybeckx, *De Brabantse omwenteling: een conservatieve opstand in een achterlijk land?* in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*. (80) 1967, afl. 3, 303-330.
- 12) Hansen o.c., I 51*-52*.

- 13) Post o.c., 35-36.
zie ook:
BSB clm 26452, 619 v, Ernst aan Töpsl 20 juni 1787:
'... pro aris et focis pugnant usque ad mortem quam ut collum jugo
servitutis submittant'.
- 14) Post o.c., 37-38.
- 15) Post o.c., 35-36.
- 16) Post o.c., 130.
- 17) HASK Abteilung 1105/1, II, Kapsel E 13, Ernst aan Walraff 17 oktober 1789.
- 18) Post o.c., 42.
- 19) Hansen o.c., I 483-484.
Post o.c., 40-50
- 20) J. Gilissen, Le régime représentatif avant 1790 en Belgique.
Brussel, z.j. 127.
zie over de Vonckisten:
S. Tassier, Les démocrates Belges de 1789.
Bruxelles, 1930.
- 21) Post o.c., 130.
- 22) Hansen o.c., I 759:
Fr. Dautzenberg, Uebersicht über die politische Weltlage.
in: Aachener Politischer Merkur, II (1791), Nr 1, S. 3ff.,
1 jan. 1791.
- 23) HASK Abteilung 1105/1, II, Kapsel E 13, Ernst aan Walraff 17 april 1790.
- 24) C. de Clercq, S.-P. Ernst et ses correspondents.
in: Annales du XXXIVe Congrès de la fédération archéologique
et historique de Belgique.
Verviers, 1954, 67-153.
zie voor de houding van Chaineux: L. P. Gachard, Documents politiques et
diplomatiques sur la révolution belge de 1790. Bruxelles, 1834, 68-70.
- 25) AAR portef. 46, bundel 5: brief van Wunsch aan Chaineux dd. 6 februari
1790.
- 26) Post o.c., 131.
- 27) Hansen o.c., I 485-486: Geheimes Briefwechsel zwischen den Lebendigen und
den Toten (1789), Nr. 47, S. 390.
- 28) Post o.c., 131.
- 29) Journal Général de l'Europe, ed. à Liège. Open brief d.d. 5 februari 1790.
- 30) P C Boeren, De abdij Rolduc. Godsdienstig en cultureel centrum van het
hertogdom Limburg (1104-1804).
Maastricht, 1945, 113.
Over de rol van abt Chaineux tijdens de Brabantse revolutie wordt met geen
woord gerept.
- 31) AGR-SEG (Archives générales du Royaume-secrétairerie d'état et de guerre te
Brussel) 2035; Chaineux aan Mercy-Argenteau in brief van 8 februari 1791.
- 32) A. Vandekerckhove, Histoire de l'abbaye du Val-Dieu.
z.p., 1954², 260-261.
- 33) de Clercq, Theologisch onderwijs a.w., 64.
'Reverendissime et Amplissime Domine Abba! Revertenti tibi bonis auspiciis
ex medio foederatarum Belgii Provinciarum congressu supremo in quo hucus-
que Potissimus Patriae tuae Paer et Cleri Limburgensis Provinciae os et
caput exstitisti, ..., Ecce, offerimus ... hasce Theses Theologicas tam-
quam...'
- 34) Journal Historique et Littéraire, ed. à Maestricht, 1 août 1790, t. II, 552.
- 35) Journal historique..., 1 oktober 1790, t. III, 317:
'Si Pon a eu raison de se récier contre la vengeance excessive et mal dirigée
que les Belges ont exercée lors de la prise de cette ville...'
- 36) Post o.c., 102.
- 37) Journal historique..., 1 september 1790, t. III, 57.
- 38) Journal historique..., 1 september 1790, t. III, 77-78.
- 39) BSB clm 26452, 650, Ernst aan Töpsl, 17 oktober 1790.

- 40) BSB clm 26452, 650, Ernst aan Töpsl 17 oktober 1790.
- 41) zie over de 'Gazette de Cologne':
Hänsen o.c., I 29*-30*.
- 42) Journal historique ..., 15 september 1790, t. III, 154.
zie ook: L. Leconte. La révolution brabançonne dans le duché de Limbourg et les volontaires autrichiens en 1790 et de 1792 à 1794. Bruxelles, 1938, 120.
- 43) Journal historique ..., 15 september 1790, t. III, 154-155.
- 44) Journal Général de l'Europe, 1790, t. IV, 410-411.
A. Minder, Le duché de Limbourg et la Révolution Brabançonne.
Pépinster, 1946, 142.
zie ook: A. Minder. Un épisode de la guerre des paysans. in: Bulletin de la Société Verviétoise d'Archéologie et d'Histoire, XXXI vol. (1937-1938), 12.
- 45) Journal historique ..., 15 september 1790, t. III, 154.
- 46) Journal historique ..., 1 oktober 1790, t. III, 218.
- 47) BSB clm 26452, 652r-652v, Ernst aan Töpsl 17 november 1790.
- 48) ibidem.
- 49) Post o.c., 131-132.
- 50) Journal historique ..., 15 november 1790, t. III, 477-480.
- 51) K. W. L. Romen, De laatste jaren van de Oostenrijksche regeering van 1700 tot 1794 in de hoofd-stad Ruremonde.
in: Limburgsch Jaarboek, XXV (1919), 42-45.
- 52) Geyl o.c., 1440.
- 53) BSB clm 26452, 654 v, Ernst aan Töpsl 10 januari 1791.
- 54) BSB clm 26452, 656, Ernst aan Töpsl 11 maart 1791.
- 55) AGR-SEG 2035, Chaineux aan Mercy-Argenteau, 8 februari 1791, opgenomen in:
Minder. Le duché de Limbourg et la revolution brabançonne, 1771-186.
- 56) AGR-SEG 2035, Wunsch aan baron von Feldz, dd. 28 januari 1791.
Minder o.c., 161.
- 57) Minder o.c., 177-186.
- 58) Le masque Limborgeois se lève. Liège, 1791, 8 p.
Het geschriftje is anoniem uitgegeven, maar toegeschreven aan S. P. Ernst door:
Daris o.c., I 373.
A. Weber, Essai de Bibliographie Verviétoise, II, 10. Deze mening wordt bevestigd door Ernst zelf in zijn correspondentie met Töpsl.
BSB clm 26452, 664 v, Ernst aan Töpsl 9 januari 1792.
cfr noot 8.
- 59) AGR-SEG 2035, Mercy-Argenteau aan Chaineux 25 maart 1791.
Minder o.c., 193-196.
- 60) AGR-SEG 2035, Le Clerc aan Mercy-Argenteau 2 april 1791.
- 61) AGR-SEG 2035, Le Clerc aan Mercy-Argenteau 4 april 1791.
- 62) BSB clm 26452, 660, Ernst aan Töpsl 9 november 1791.

Joseph Sijstermans van Carisborg

De naam Sijstermans komt op Heerlerheide nu nog veel voor, maar is ook herhaaldelijk te vinden in de doop-, trouw- en sterfteregisters van Heerlen, b.v. 29 juni 1703: geboren Henricus, zoon van Henr. Sijstermans en Maria Galtbron. Vooral de Gichtregisters van Heerlen (1678-1793) vermelden heel vaak bij aan- of verkoop van land deze naam, b.v. L.v.O. 6209 (oud 2041): 10 augustus 1757 verkoop van huis en tuin, gelegen in de Gracht, eigendom van Jan Sijstermans; L.v.O. 6214 (oud 2046): 5 december 1767 verkoop van huis en wei gelegen in het Straatje, aan de ene zijde grenzende aan 't eigendom van Hendrik Sijstermans en aan de andere zijde aan het eigendom van Andries Sijstermans; L.v.O. 6215 (oud 2047): op 4 april 1772 verkoop van huis en weide en een deel van de moestuin Op den Cronemig, door de erfgenamen van Johannes Systemans, gehuwd met Maria Anna à Campo.

Op 10 december 1810 passeerde bij notaris Kemmerling te Heerlen een akte waarbij Andries Hoenen, landbouwer te Heerlerheide, gehuwd met Maria Magdalena Sijstermans, een perceel akkerland in het Rennemigerveld kocht. Deze is waarschijnlijk de schrijver van een boekje over zijn eigen tijd (1760-1824). In 1815 was Andries Hoenen lid van de Municipale Raad van Heerlen.

In de loop der jaren ontstonden diverse familietakken, onderscheiden naar de plaats van geboorte te Heerlerheide, o.a. de tak Carisborg.

Het leengoed Carisborg (voorheen gelegen tegenover de tegenwoordige Sporthal De Varenbeuk) is een afsplitsing van het bezit van het oude geslacht Roebroek, dat door de bewoner van die familie, n.l. Gillis van Rodenbroek, werd nagelaten aan zijn erfgename Cornelia van Rodenbroek, die huwde met Peter Wouters. Hun zoon verhuisde dit Keurkeulse leen in 1654 en verkocht in 1694 dit versterkte huis met grachten en ophaalbrug aan Petrus Heuts, gehuwd met Wilhelmina Moonen.

Symon Hune (later genoemd naar zijn vestinkje op Heerlerheide: Rodenbroek) was in 1383 leenman van de hertog van Brabant voor Roebroek, ten Hove en een deel van de Koningsbeemd. Hij had 3 zonen, n.l. Simon Hune, Jan (die zich voortaan naar het huis ten Hove noemt) en Carsilius = Karis, die de hoeve ter Heyde bouwde, groot 36 bunders akker- en weiland en broekgrond met 8 bunders bos. Naar hem heet dit leengoed voortaan Carisborg. (Vgl. „Publications” 1934).

Door huwelijken kwam het hele bezit in andere handen en volgens „Publications” 1932, pag. 162 stierf de laatste erfgenaam van de naam van der Heyden à Blisia op 13 april 1786. In „Lenen van Valkenburg”, door Jos. Habets („Publications” 1885, blz. 161) kan

men lezen dat de barones van der Heyden de Blisia op 30 maart 1785 haar hof Corisberg of Heytshofen aan Jan Sijstermans (geb. 18 december 1738 en overl. 4 mei 1814) gehuwd met Maria Anna à Campo van Brunssum, verpachtte voor de som van 1000 gulden brab. 's jaars, op St Andriesdag te betalen. Het complex was circa 40 bunders groot. Hoogstwaarschijnlijk waren zijn ouders Hendrik Sijstermans gehuwd met Maria De la Haye, die op 12 mei 1756 reeds de hoeve Carisborg pachtten. Mogelijk ontstond de naam Heidehofke, (ter plaatse zegt men het Heitsjheufke) naar de naam van de familie van der Heyden (à Blisia).

Als kinderen van Jan Sijstermans werden op Carisborg geboren:

1. Jean Bernard 18 april 1771; hij werd pastoor te Leeuwarden;
2. Balthasar 17 februari 1774, overl. 15 maart 1862; hij bleef op Carisborg wonen en werd 8 september 1803 eigenaar van Carisborg;
3. Maria Helena geb. 1775, overleed in 1796 ongehuwd;
4. Johan Joseph, geb. 10 oktober 1782, overleed in 1830 te Luik, waar hij koopman was en gehuwd met Maria Catharina Felicitas DELIZE van Luik;
5. Maria Catharina, gehuwd met Pierre Henri Willems; zij woonde in 1852 te Lutterade.

Jan Sijstermans van Carisborg en Rudolf Voncken van Terweyer e.a. kregen in 1797 opdracht mee het kadaster te controleren (Vgl. Het Land van Herle 1960).

De zoon van Jan Sijstermans n.l. Balthasar, geb. op Carisborg 18 februari 1774, huwde met Anna Maria Vernaus uit Voerendaal (Stenenhuis) geb. 26 juni 1777 en overl. te Carisborg op 13 augustus 1856. Deze notabele werd in 1815 lid van de Municipale Raad van Heerlen (Vgl. Het Land van Herle 1955, afl. 1) en werd in 1837 door het gemeentebestuur benoemd tot lid van de commissie tot de bouw van de St. Corneliuskerk, in zijn hoedanigheid van schepen van Heerlen. Verder hadden in deze commissie zitting de drie notabelen van Heerlerheide: Jan Caspar Cloots, lid van de gemeenteraad, Jan Arnold Hoenen, lid van de gemeenteraad en Jan Nicolaas Wijnen, landbouwer (Zie Het Land van Herle 1951, afl. 2).

Uit dit huwelijk werden 10 kinderen geboren, 6 meisjes en 4 jongens, waarvan 1 jongen jeugdig overleed. Martin, geb. 19 december 1802, en overleden 20 november 1885 te Luik (bij zijn ouders op het oude kerkhof te Heerlerheide begraven) werd na zijn priesterstudie te Münster kapelaan te Luik en later pastoor der parochie St. Antoine te Luik. De derde zoon ging naar Luik en huwde daar; hij is er ook overleden. De vierde zoon was Balthasar, die 28 juni 1813 te Carisborg geboren werd en na een korte ziekte te Carisborg overleed op 24 november 1900.

Vader Balthasar Sijstermans werd door de bisschop van Luik benoemd tot lid van de kerkfabrieksraad. Bij de installatie van de eerst benoemde pastoor Reiners waren vader en moeder en priesterzoon Martin zeer gul. Zij schonken o.a. de nieuwe te Luik gemaakte banken voor de kerk, een altaar, planken, enz. Was dit misschien het

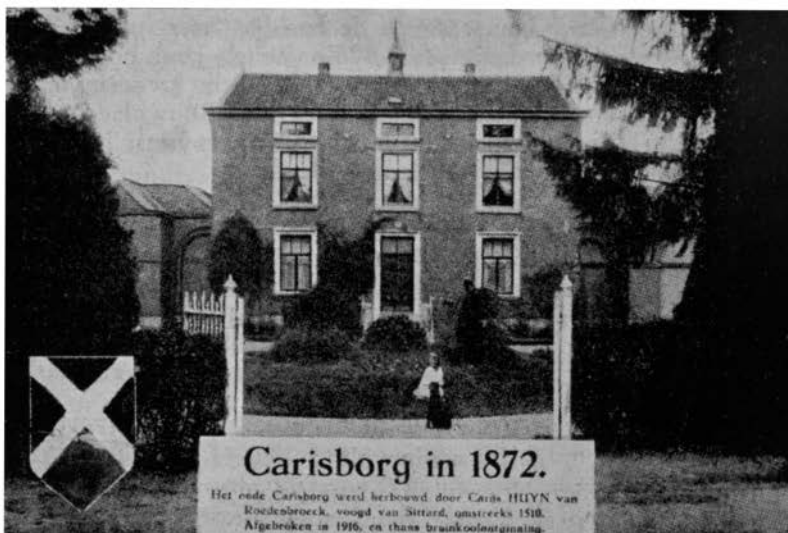
kunstvolle apostelenaltaar, waarvan de beeldjes later in de ballustrade van het oksaal werden geplaatst en na enkele jaren op de kerkzolder te hebben gelegen als zeer kunstvol terecht kwamen in het provinciaal museum te Maastricht? (Vgl. het Kath. Bouwblad No. 24, 1 sept. 1951). De tegenwoordige pastoor Kerkhofs heeft het altaar nog gezien en weet dat het opgestookt werd.

Balthasar was gehuwd met Sybilla Clara Stassen uit Heerlen (Ter Worm), geboren 3 december 1815 en overleden te Carisborg 29 juni 1868. Uit dit huwelijk werden 12 kinderen geboren, weer 4 jongens. Henri, geb. 23 augustus 1848, werd leraar te Rolduc en pastoor te Merkelbeek, waar hij één jaar na zijn installatie reeds overleed (20 februari 1896). Een andere jongen stierf jong en nog een andere werd 27 jaar oud en stierf ongehuwd.

Het elfde van deze twaalf kinderen was JOSEPH SIJSTERMANS, geboren 21 september 1855 en overleden 22 augustus 1935 te Valkenburg-Houthem. Hij huwde met Leonie Stassen uit Maastricht (dochter van Stassen-Marres). Vijf kinderen werden op Carisborg geboren. 1. Eugenie, geb. 6 maart 1900; zij huwde met August Hernekamp uit Dortmund (die o.a. werkzaam was bij de bruinkolenexploitatie Carisborg); 2. George, geboren 20 mei 1901; hij huwde met Mercedes Poswick (geïnteresseerd in de houthandel Stassen-Marres te Hoensbroek) en woonde tot voor enkele jaren in Valkenburg; thans te Maastricht; 3. Willy, geboren 4 november 1902; deze overleed reeds in juni 1904; 4. Maria, geboren 11 december 1907; zij ging op de lagere school bij de Zusters in de Gravenstraat en huwde met Mr. W. Brouwers, oud-rechter in Maastricht. Ze wonen er nog en horen nog graag Heimatklänge, zoals de vierde zoon Leo mij schreef. Hierbij mijn hartelijke dank voor zijn vele rijs u't het leven van zijn vader. Leo werd geboren 26 januari 1906; hij studeerde te Rolduc en Roermond en was van 1933-1937 kapelaan te Rothem; van 1937-1953 kapelaan aan de St. Lambertuskerk te Maastricht; van 1953-1958 pastoor te Ohé en Laak en van 1958-1970 pastoor te Scharn. Hij woont nu nog rustend te Maastricht.

Van de dochters huwde Maria Anna Sijstermans met Jan Leonard Lebouille, die in dat zelfde jaar de hoeve Wijngaertshof gepacht had. Netta trouwde in 1866 met de enige bierbrouwer van Hoensbroek B. Horstmans; Louise trouwde in 1870 met Fr. Bardenheuer; een jongere dochter trouwde met de pachter van de hoeve Terlinden te Hoensbroek en een andere met de groothandelaar Dautzenberg uit Voerendaal. Mina, zus van Joseph, verbleef in Luik bij tante Felice Sijstermans.

Heden ten dage leven nog oud-Heitsjer die Joseph met het puntbaardje goed gekend hebben en met zeer veel respect spreken over „der Hiër van Genscheufke” (verder waren alleen de pastoor en de kapelaan „Hiër”). In vage termen verhalen zij van zijn bereidheid en rijkdom en van zijn renteniersleven op Carisborg.

JOSEPH SIJSTERMANS bracht zijn jeugd door in het ouderlijk huis Carisborg. De lagere school doorliep hij te Heerlerheide. Als onderwijzers had hij o.a. Bert Janssen, die beter bekend was als dorpspoët dan als paedagoog en het hoofd der school Jacobus Everhardus Durlinger, geb. te Heerlerheide 13 mei 1823. Hij was 24 jaar hoofd der school te Heerlerheide en overleed aldaar 16 mei 1886. Hij werd toen opgevolgd door de heer Grond. Durlinger was een goed en waardig mens, die veel moeite deed de jeugd te ondewijzen. Joseph had een voorliefde voor aardrijkskunde en later op reis in diverse landen herinnerde hij zich nog met plezier de lessen hierover te Heerlerheide ontvangen. Hij deed de eerste communie te Heerlerheide in de kerk van St. Cornelius onder het pastoraat van pastoor J. H. Alberts, in het jaar 1866. Kort hierna verliet hij de school en liep dag in dag uit te voet naar Heerlen om les te nemen in de school waar de heer J. J. Eyck hoofd was.

In het jaar 1866 komt zijn moeder te overlijden, maar op zijn jeugdige leeftijd besefte hij weinig van dit grote verlies.

In 1870 verliet hij de school van Heerlen en in plaats van zijn studies voort te zetten, bleef hij thuis om op de boerderij te helpen.

Toen tante Mina te Luik hoorde, dat neef Albert Horstmans besloten had een jong familielid bij zich te nemen op hem op te leiden voor de kaardenfabriek en hem later te kunnen uitsturen als vertegenwoordiger, liet zij haar broer Joseph naar Luik komen. Zijn broer Henri, die toen seminarist was, vergezelde hem om hem aan de familie voor te stellen. Na deze kennismaking ging hij naar huis om zich klaar te maken voor zijn vertrek naar Luik, mei 1871. Maria zorgde daar voor hem als een tweede moeder.

De kaardenfabriek was opgericht in 1849 door Dumont en H. Sijstermans te Verviers. Bij de dood van Dumont nam oom Henri Sijstermans alleen de zaak over onder de naam Henri Sijstermans en Co. Kaarden waren leren riemen dicht bezet met metalen draadjes en draden om de grondstoffen voor wol en katoen uit elkaar te kammen, waarna deze stoffen tot draden verwerkt werden. Ook werden leren riemen in eigen fabriek gemaakt. In een adresboek van het jaar 1869 van de stad Luik en omstreken staat het volgende:

Horstmans frères, successeurs et anciens associés
de la maison Henri Sijstermans et Cie de Verviers.
Maison fondée en 1849.

Fabrique de Cardes pour Filatures de laine et de coton.

Fabrique de Couroies en Cuir.

Rue de Féтинne, 50, à Liége.

Blijkens een oude foto werd een grote groep werklui gefotografeerd voor de fabriek, naar schatting zeker wel 150 man. Hoe de goederen bezorgd werden is nu onbekend.

Henri Sijstermans trok als vertegenwoordigers twee neven aan, n.l. Martin Horstmans, en omdat de zaak zich steeds uitbreidde, nam hij spoedig ook diens broer Albert als vertegenwoordiger in het bedrijf op.

Martin bezocht toen fabrieken in Italië en een deel van Duitsland en maakte zelfs een reis naar Constantinopel; na twee jaren kwam hij terug en had toen ook Rusland doorkruist, van Odessa tot Moskou en Warschau.

Albert bezocht de fabrieken in Spanje, Portugal, Zweden en Noorwegen.

In 1865 gaf oom Henri de fabriek over aan zijn neven Horstmans, die Henri America als vertegenwoordiger aantrokken. In 1866 werd Martin ziek en bleef Albert alleen aan de leiding van de fabriek. Henri America had een zwakke gezondheid en niet voldoende aangeboren zakentalent voor vertegenwoordiger.

Albert was toen genoodzaakt een opvolger te zoeken. Door bemiddeling van zus Mina kwam Joseph Sijstermans nu in de zaak van Albert terecht.

Omdat hij bestemd was voor de zaak te gaan reizen, ging hij zich vooral op de talen toeleggen. Niemand minder dan de heer Godfr. Kurth, leraar aan het atheneum, (later professor aan de Luikse Universiteit), gaf hem lessen in Frans, Duits en Italiaans. Voorzover de tijd het toeliet, werkte hij zich in in de gang van zaken op de fabriek en de administratie. Bovendien nam hij nog lessen in calligraphie, tekenen en gymnastiek.

Nu Joseph bestemd was om in het zakenleven te gaan en zijn broer Henri het groot seminarie bezocht, besloot men om ook broer Eugène naar de stad te sturen. Daarna besloot vader Balthasar de hoeve af te breken en de landerijen te verpachten. Het woonhuis

werd verbouwd tot herenhuis. (vgl. foto Het Land van Herle 1951 of Heerlen in oude ansichten pag. 139).

In maart 1873 begon Joseph met spaanse lessen samen met Albert Horstmans. Intussen was Henri America nog in Italië. Hij zou zijn reizen moeten voortzetten naar Spanje, maar omdat daar de burgeroorlog was uitgebroken, vond hij het raadzaam naar Luik terug te keren.

Na vier lessen spaans vroeg Albert aan Joseph om de plaats van Henri America over te nemen.

Joseph nam dit aan en een week later zou hij reeds vertrekken. Joseph, die eerst nog naar huis wilde om afscheid te nemen, kreeg te horen dat de zaken drongen en zo vertrok hij 17½ jaar oud naar Spanje, zonder veel aan moeilijkheden of gevaren te denken. 17 maart 1873 vertrok hij naar Parijs en de volgende dag, na een bliksembezoek aan de stad, ging hij naar Marseille en van daar per boot naar Barcelona.

Op de boot naar Barcelona leerde hij hoe men moet keuze maken. In de cabine die hij met een duitser moest delen, waren twee bedden boven elkaar geplaatst; hij koos beneden, legde zijn kleren op een stoel naast zijn bed, maar 's nachts werd de duitser zeeziek, met het bekende gevolg.

In Barcelona bezocht hij verschillende weverijen, waarvoor hij de nodige aanbevelingsbrieven had meegekregen. Bijna overal kon hij bestellingen noteren.

Daar zag hij ook de eerste tekenen van de oorlog; overal gewapende mannen met republikeinse petten, die ten strijde trokken tegen de Carlisten.

Van Barcelona reisde hij per trein naar Valencia en Enquera; vandaar naar het binnenland. Dan terug naar Enquera en per diligence naar Alcoy, waar hij 14 dagen verbleef om klanten te bezoeken. Spaans spreken was natuurlijk nog erg moeilijk na de 4 lessen; bovendien werd dit nog bemoeilijkt omdat men in de diverse streken dialect sprak. In Catalonië was dit een voordeel, omdat dit dialect veel lijkt op het italiaans, dat hij goed kende van de lessen in Luik. Van Alcoy ging het vervolgens in een ruk naar Granada; eerst 5 uren per diligence, later per trein en het laatste stuk van Menjibar naar Granada weer per diligence. Hij bezocht fabrieken en klanten onderweg, o a. in Loja en Antequera. Vandaar ging de reis naar Malaga, waar hij heer Gagel uit Sittard ontmoette en aan wie hij een echte Limburgse Stinkkaas van neef Albert moest overhandigen. De heer Gagel, opgetogen met zijn geschenk, nodigde een spaanse vriend uit, maar deze kende de lekkernij natuurlijk niet en gooide kaas met bord en al het raam uit.

De volgende plaatsen passeerde hij en zo mogelijk bezocht hij klanten: Alora, Bobadilla, Cordoba, Pozoblanco, Belmer (kolenmijnen gezien), Almorchon en Badajoz.

Na zes weken Spanje vertrok hij van hieruit naar Portugal.

Eind september nam hij enkele dagen vakantie te Heerlerheide.

Daarna ging hij naar Luik om er verslag uit te brengen van zijn eerste reis, om zich bezig te houden op kantoor en in de fabriek en weer nieuwe opdrachten te verzamelen voor een volgende reis. Deze zal duren van november 1873 tot september 1874. De reis ging naar Italië via Parijs naar Turijn door de tunnel van de berg Cenis. Deze tunnel, pas gereed gekomen in 1871, heeft een lengte van 13.000 meter en de duur om te passeren is 47 minuten. In Turijn en omstreken, vooral Biella, zijn veel fabrieken en door de concurrentie was het niet altijd gemakkelijk opdrachten te krijgen. Van Biella reisde hij naar Milaan, alwaar een bezoek werd gebracht aan de dom van wit marmer met een toren van 108 meter hoog en inwendig 145 meter lang en 57 meter breed. Bij de dom lag de galerij Victor Emmanuel, toentertijd de grootste en mooiste overdekte winkelstraat, 195 meter lang, 15 meter breed en 26 meter hoog. De bouwkosten hadden acht miljoen francs bedragen.

Van Milaan zette hij zijn reis voort naar Bergamo en Gandino; op beide plaatsen zag hij voor het eerst BRUINKOLEN; later ook nog in Valdarno. Deze exploitatie had toen reeds zijn volle aandacht. Hij had er natuurlijk nog geen idee van, dat hij twintig jaar later zoiets zou ontdekken onder zijn eigen grond te Carisborg. In de buurt van Venetië ligt Follina. De herberg waarin hij logeerde, was erg primitief. Gelukkig was hij verschillende malen bij zijn klanten we'kom. In de streek rond Venetië was veel armoede en ellende. Veel boeren emigreerden daarom naar Amerika. In Rome ontdekte hij een merkwaardige manier van carnaval vieren. Het feest duurde acht dagen en men gooide er zoals hier niet alleen met confetti, maar ook met bloemen. Tegen het einde van het feest gooide men met alles wat grijpbaar was. Bij het vallen van de avond moest iedereen het trottoir op en liet men paarden rennen van de piazza del Popolo naar de piazza Venezia. Het ging natuurlijk om de eerste prijs te behalen. De laatste dag, na zonsondergang, liep men over de promenade met brandende kaarsen. De aardigheid bestond er in om nu elkaars kaars uit te blazen.

In Napels zaten schrijvers langs de weg; omdat het volk lezen noch schrijven kende, waren zij bereid b.v. brieven te schrijven tegen betaling.

In sommige plaatsen trof hij priesters aan, die in een fabriek werkten om zo in hun onderhoud te voorzien. Er waren ook priesters, die er een vrouw op na hielden. 100 jaar geleden maakte men zich onder het oog van Rome al niet zo druk over het celibaat. De praktijk werd gewoon geduld; de priesters vervulden evengoed hun priesterlijke functie.

In maart 1874 ging hij voor de tweede maal naar Spanje. Wegens de oorlog liep er geen trein van Barcelona naar Valencia, dus reisde hij per boot. Vele jaren was hij gedurende de Goede Week in Valencia. Vanaf Witte Donderdag tot Paaszaterdag was het verboden te werken vanaf tien uur 's morgens; men mocht geen bagage dragen, er waren geen rijtuigen, er was geen vervoer.

Op Goede Vrijdag was er een lange processie van drie uren; men droeg lange gewaden en militairen waren verplicht de stoet te begeleiden. Paaszaterdag luiden overal de klokken zeer heftig en zeer lang; men klopte op alle deuren en maakte een hels kabaal. In Alicante werden op Goede Vrijdag de vlaggen halfstok gehesen aan de openbare gebouwen.

In Granada en Sevilla liepen groepen arme mensen door de straten en zongen Passieliedereren. Op Witte Donderdag waste in Madrid de koning de voeten van armen in de koninklijke kapel; daarna moest hij bij een maaltijd voor de armen zelf bedienen in tegenwoordigheid van de hele hofhouding en de ambassadeurs. Ook liet de koning twee gevangenen vrij.

Het reisschema werd nu na het eerste jaar gedurende negen jaren als volgt:

naar Italië in maart en april

naar Portugal in mei en juni

naar Spanje in juli en augustus

Dit was een zeer zwaar program. De vijf volgende jaren was zijn schema: naar Zwitserland, Noord-Italië en Tirol van oktober tot medio november; naar Italië, Spanje en Portugal van januari tot juli.

Van 1888 tot en met 1891 was zijn werkgebied: Zwitserland, Italië en Tirol van oktober tot december en Spanje van maart tot juni. Het aantal kilometers in deze 20 jaren was 254.150 km per trein, 347 uren per boot en 28.750 km te paard, muilezel en per diligence, totaal 282.900 km of omgerekend ongeveer zeven keer rond de aarde. Het totaal aantal dagen dat hij op reis was, bedroeg 4.257 dagen.

Dat reizen in die tijd niet altijd een plezierige onderneming was, blijkt uit enkele feiten. De herbergen in het binnenland waren zeer primitief, vaak gewoon slecht. Er was nauwelijks een kamer om te logeren, meerdere malen moest hij genoegen nemen met een veldbed of soms gewoon op de grond. De bediening blonk niet uit door hygiëne; toen Joseph aankwam met een paar gidsen, die net als hij kletsnatte voeten hadden, was de waardin zo vriendelijk, hun sokken uit te wringen en bij het vuur te hangen. Daarna ging zij zonder de handen te wassen over tot het klaarmaken van de maaltijd, waarbij zij de lappen vlees flink tussen de handen plat klopte.

De wegen, of beter gezegd paden, in het bergland waren smal en moeilijk berijdbaar. Soms ging de reis langs wel 300 meter diepe ravijnen, vaak donderden grote blokken stenen boven hun hoofden omlaag op hun pad, waarvan de muilieren schrokken en probeerden om te keren. Slechts met zeer veel moeite waren ze tot staan te brengen.

De kappers in het binnenland waren niet erg modern, wel praktisch: een kring wachtende mannen werd voorbewerkt door een jongen, waarna de kapper kwam om te scheren. Om het vel goed strak te trekken op de wangen stak hij de klanten een vinger in de mond.

Op een andere plaats spuwde de kapper bij het inzepen op de scheerkwast. Toen Joseph Sijstermans hier tegen protesteerde, zei de coiffeur verontwaardigd: „Wees maar stil, andere klanten spuwen wij direct in het gezicht”.

In 1891 keerde hij voorgoed naar zijn Heimatland op de villa Carisborg terug. Het is vanzelfsprekend dat een persoon met zo'n relaties, ervaringen en zakenkennis niet bleef zitten duimen draaien. Hij was op de hoogte van tal van boringen naar steenkolen in zuidoost-limburg en wist dat engelse industriëlen probeerden exploitatievergunning voor bruinkolen te krijgen. Ik resumeer hier slechts, wat ik in de artikelen in Het Land van Herle, juli/aug. 1955 en januari/februari 1956 schreef. Nog vóór de engelse belanghebbers vroegen Joseph Sijstermans en Dr. Ed. Wintgens (een echte Heitsjer) met de oude Graaf van Amstenrade concessie aan tot exploitatie van het bruinkolenveld Carisborg. Bij K.B. van 17 november 1906 kregen zij reeds vergunning voor ontginning van 120 ha, gelegen tussen de Akerstraat, Oud Einde, Terweyer en het ruime Trebekerveld. Joseph Sijstermans had een aparte futuristische blik op de toekomst. Als bestuurslid en president van de Centrifuge en melkfabriek (sinds 1903) populariseerde hij moderne handelwijzen in het boerenbedrijf. Hij was de steun van het kerkelijk zangkoor en als de gedroomde steenkolenmijnen er eenmaal zouden zijn, moest volgens de visie van Joseph Sijstermans HEERLERHEIDE niet alleen parochieel los van Heerlen, maar ook bestuurlijk, om een goed functionerend centrum te kunnen worden tussen de mijnen. De Oranje Nassau mijn I was er al, de Staatsmijn Emma en de Oranje Nassau Mijn III waren in studie. Goed onderwijs moest bekwame mensen opleveren en de neringdoenden moesten bij de pinken zijn. Helaas mislukte zijn poging tot afscheiding van Heerlen (vgl. Het Land van Herle, 1971, afl. 3). Hierdoor werd centrum-Heerlen streekcentrum en kreeg Heerlerheide niet wat later Hoensbroek en Brunssum wel bereikten: een koopcentrum. Met ca. 30.000 inwoners, die Heerlerheide omstreeks 1950 telde, was dit wel mogelijk geweest. Heerlerheide voelde zich net als vóór 1901 terecht achtergesteld bij Heerlen als stad; ook de latere akties van Heerlerheids-Belang konden hieraan niets meer veranderen. Nooit kreeg Heerlerheide een bioscoop en een Ulo in centrum-Heerlerheide bleef een vrome wens. Grootwinkelbedrijven kwamen er ook niet, men moest maar op een klein pitje blijven draaien.

Ik kan mij best voorstellen dat een vooruitstrevend man als Joseph Sijstermans zich ontgoocheld voelde. Zijn presidentschap van de op 28 juni 1896 opgerichte afdeling van de Boerenbond (met als vice-president G. Hoenen uit de Kopkensmolen, kapelaan H. J. Brune, die dat jaar tot kapelaan te Heerlerheide benoemd was, als penningmeester en H. Eyck, destijds onderwijzer aan de school te Heerlerheide, als secretaris) kon met een lidmaatschap van het Kerkbestuur geen dagvulling zijn voor de op latere leeftijd getrouwde wereldreiziger. Ook was hij op listige wijze president van de melkfabriek

te Heerlerheide geworden. De statuten schreven voor, dat men om president te kunnen worden boer moest zijn met tenminste een koe. Joseph kocht een koe en liet deze verder verzorgen door zijn pachters zoals Jan Koonen, Leonard Otermans uit Gen Heuls of Goldsmit van Heerlen. Zijn zwager Lebouille van de Wingaertshof liet regelmatig melk inschrijven op naam van J. S. Zes jaar lang was hij lid van de Gemeenteraad geweest. Bij de verkiezingen van rond 1900 (er was toen nog geen algemeen kiesrecht) kwam hij in herkiezing met de heer Schroeder. Om geen onmin tussen deze vrienden te krijgen, trokken beiden hun kandidatuur terug.

Joseph Sijstermans * 21.9.1855 † 22.8.1935.

Vrienden had hij nog vele, ook in het buitenland; zo kreeg hij bijvoorbeeld regelmatig vaatjes wijn uit Italië toegestuurd, die dan op Carisborg gebotteld werden, hetgeen bij sommigen de idee wekte, dat hij in wijn handelde. Vooral de vele leden van de schutterij St. Sebastiaan, die meer dan morele steun van hem kregen, kwamen op deze gedachte.

Als goed ontwikkeld mens met zeer vele relaties, was hij ook op de hoogte van wat er in Zuidlimburg kon gaan gebeuren. De dorpspoëet Jozef Spijkers van Gen Schmits, drukte een destijds algemeen heersende verwachting in versvorm uit, op de wijze: Auf, auf, zum Kampf.

Ik ken een land, een land dat voor de toekomst,
Een ieders hart met blijde hoop vervult,
Wijl er uit des zelve harteboezem
Een bloempje bloeit, welks kelk met goud gevuld.

Dit schone land bleef jarenlang verstoken
Van elk verkeer: het scheen tot niets in staat,
Totdat er kwam een spoorweg opgedoken
Van Sittard uit al naar Herzogenrath.

Dit bracht weer moed om ook vooruit te streven,
Een ieder greep weer zijne taak opnieuw,
Wijl kolenmijnen uit den grond verreezen,
Is het nu reeds een land van industrie.

Dit schone land door iedereen bewonderd
Dit is het land van Heerlen wonderschoon;
Daarom vooruit Heerlen in 't bijzonder,
De toekomst bloeit, bloeit U ook zo wonderschoon.

(Heerlerheide, 1902)

Er leven nu nog Heitsjer mannen, die meegewerkt hebben aan de afbouw-schachten van de Oranje Nassau Mijnen I en III en van de Saaatsmijn Emma. Dat leverde betere lonen op dan zij tot nu toe gewend waren. Toch moest de op 19 februari 1903 opgerichte r.k. afdeling Mijnwerkersvereniging van Heerlerheide (de tweede in Limburg) o.l.v. Nic. Bemelmans (van de Bok), Louis en Leo Kleintjens uit de Koningsbeemd, Martin Sijstermans van Roebroek, Alphons Theunissen en de strijdvaardige kleine kapelaan Brune, nog hard vechten voor betere sociale werkomstandigheden. De eerste vergaderingen werden gehouden in een schoollokaal. De regering ging al geldelijke steun verlenen voor de woningbouw o.a. in 1905 de Morgenster. Het was weer Joseph Sijstermans van Carisborg die voldoende kennis en relatie had om hiervan te profiteren voor Heerlerheide. De Notulen van de op 7 november 1913 opgerichte

„Woningvereniging Heerlerheide” vermelden: Op initiatief van den WelEerw. Heer L. Stassen, pastoor alhier en Joseph Sijstermans te Carisborg werden den 7 November 1913 eenige inwoners van Heerlerheide ter vergadering opgeroepen om de wenschelijkheid te bespreken van in dit dorp eene bouwvereniging op te richten; de vergadering werd geopend door den WelEerw. Heer pastoor Stassen. Mede ter vergadering verschenen de heeren Dr. Poels en Reumkens als leden van het Centraal Bestuur van „Ons Limburg” te Heerlen. De Zeereerw. Heer Dr. Poels gaf aan de vergadering te kennen het groote nut eener dergelijke vereeniging, vooral hier, in het middelpunt der mijnindustrie. Ieder lid zal op eerste aanvraag tien gulden moeten storten, waarvan 4 % rente per jaar vergoed zal worden. Algemeen werd besloten toe te treden tot de Centrale Vereeniging „Ons Limburg”, gevestigd te Heerlen.

Nadat alle aanwezigen verklaard hadden lid te willen worden, werden door de heer Reumkens de statuten voorgelezen en door de volgende leden ondertekend:

Louis Stassen, pastoor, Alphons Sleyden, kapelaan, Joseph Sijstermans, Leonard Ubachs, Pieter Koonen, Jan Leonard Palmen, Leo Packbier van Passart-Nieuwenhagen, Joseph Leers, Jozef Heuts (oetgen Schuur), Hubert Otermans (van de Bok) en Hendrik Beaujean (Pappersjans).” Staande de vergadering werden tot voorzitter gekozen de heer pastoor L. Stassen, tot ondervoorzitter Joseph Leers en tot secretaris-penningmeester Joseph Sijstermans van Carisborg. Dat gaf heel wat voorbereidend werk aan de secretaris vooraleer De Keek en Nieuw-Einde bouwrijp waren, de bouw kon beginnen en de financiële zaken met de gemeente en het rijk waren geregeld.

Aan de Staatsmijnen verkocht Joseph Sijstermans omstreeks 1910 ongeveer tien ha. terrein in het Trebekeveld, terwijl hij uit de bruinkolenexploitatie als geroutineerd zakenman veel geld haalde door de terreinen niet te verkopen, maar op royaltiebasis in exploitatierecht te geven. Bij het einde van de eerste wereldoorlog was de graverij tot vlak voor het ouderlijk huis genaderd en werd het gebouwencomplex verkocht. Sinds 1919 woonde het gezin te Houthem-Valkenburg. (zie Het Land van Herle, 1956, afl. 1). Na hem groeide zijn Heimat uit tot, zoals de Carnavalisten dat noemen: „Groot-Genhei”, wat nog op een zekere binding van de diverse parochies en woonwijken wijst. De officiële nieuwe benaming: „Heerlen-Noord” gaat er echter niet in: Heerlerheide blijft Heerlerheide, een naam waar men trots op is.

A. BEAUJEAN

De heer N. Eussen *gaat het* *'Land van Herle'* *verlaten*

Ten gevolge van zijn benoeming te Sittard, waar hij het historisch archief van die gemeente m.i.v. 1 mei a.s. gaat beheren, zal de heer Eussen niet langer meer in ons midden kunnen verblijven.

Alle leden van de werkgroep alsmede al degenen, die meestal aan onze excursies deelnamen en ook onze abonné's kennen hem: steeds in de weer voor de goede zaak van onze doelstelling: de uitdraging van de kennis van onze lokale en regionale geschiedenis in de meest brede zin van het woord, met niet aflatende inzet was hij steeds bereid, vanaf 1 maart 1947, om het „Land van Herle” van dienst te zijn.

Toen wij een tijdschrift gingen uitgeven, stond hij de redactie steeds ter zijde met het tijdrovende korrektiewerk van de ingezonden artikelen; met de administratie van het ledenbestand en het financieel beheer, alsmede met de verzorging van de verzending der afleveringen.

Zelf heeft hij door zijn publikaties in ons tijdschrift bijgedragen aan de veelzijdigheid van de onderwerpen, die wij onze lezerskring konden aanbieden. Zijn parate kennis van onze streekgeschiedenis is bekend.

Het is dan ook zonder meer duidelijk, dat zijn vertrek voor ons een gevoelig verlies betekent.

Tijdens de maandvergadering van onze werkgroep op 2 april j.l. is hem een blijvende herinnering aan het „Land van Herle” aangeboden.

Wij wensen hem in zijn nieuwe werkkring het succes en welslagen toe, dat hij te Heerlen zo verdiend heeft geoogst!

De Redaktie

HISTORISCHE CHRONIEK

AANWINSTEN

GEMEENTELIJKE OUDHEIDKUNDIGE DIENST HEERLEN:

1. *Museum:*

In december 1972 verwierf het gemeentelijk oudheidkundig museum door aankoop 15 Aes III munten van de volgende keizers: JULIANUS (360-363), 1 stuk; VALENTINIANUS I (364-375), 10 stuks en GRATIANUS (367-383), 4 stuks. Volgens mededeling van de verkoper zouden deze munten tezamen met meerdere andere in de omgeving van Heerlen gevonden zijn.

2. *Bibliotheek:*

a) Door bemiddeling van de heer H. G. J. Breuer te Kerkrade verwierf de bibliotheek de ingebonden banden: *Limburg aan Christus*. Zondagsblad I (1917-1918) en IV (1921) alsmede de *Katholieke Illustratie* april 1917-januari 1918. Deze banden zijn afkomstig van mevr. H. Kleinjans-Arkenbosch, St. Pieterstraat 26 te Kerkrade.

b) De gemeentesekretaris van Voerendaal, de heer C. H. Geelen, schonk de door het gemeentebestuur uitgegeven gids van Voerendaal, getiteld: „*Voerendaal in vogelvlucht*”.

c) Via de heer P. A. H. M. Peeters, oud-gemeentesekretaris van Hoensbroek, kwam de bibliotheek in het bezit van de: „*Gids voor Hoensbroek 1973*”, een uitgave van het gemeentebestuur van Hoensbroek.

3. *Genealogische kollekties:*

a) *bidprentjes:*

Door schenkingen van mej. J. Janssen, Vijgenweg 43, Heerlen en de heer C. J. Baltus, Pollenbrink 93 te Enschedé kon deze verzameling aangevuld worden met ruim 100 stuks.

b) *rouwbrieven:*

Deze kollektie kreeg een aanwinst van 18 stuks, geschonken door mej. J. Janssen, Vijgenweg 43 te Heerlen.

PUBLIKATIES:

1. In opdracht van het gemeentebestuur van Heerlen stelde de Uitgeversmaatschappij Suurland's Vademecum B.V. te Eindhoven de „*Officiële gids voor de gemeente Heerlen 1973*” samen.

2. In het februari-nummer 1973 van het geschiedkundig tijdschrift „*Spiegel Historael*” verscheen een artikel, verlicht met foto's, van de hand van de heer H. Besselaar, getiteld: „*Coriovallum in 't museum*”.

LEZINGEN:

1. De heer L. van Hommerich sprak tijdens de oprichtingsvergadering van de historische kring „Het Land van Valkenburg” op 29 januari 1973 over het onderwerp: „*Uit Valkenburgs verleden*”.
De historische kring „Het Land van Valkenburg” is een nieuw gevormde kring binnen het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap.
Aan deze oprichtingsvergadering namen ruim 60 belangstellenden deel.
2. De Zuidlimburg-werkweek, door het Elzendaelcollege te Boxmeer voor de 5e klassen georganiseerd, stond voor één groep, bestaande uit 15 leerlingen, in het teken van de historie van Heerlen.
Op 27 februari 1973 hield de heer L. van Hommerich voor deze groep een inleiding met lichtbeelden over de historische ontwikkeling van Heerlens plattegrond.
In de namiddag volgde een wandeling langs de geschiedkundige overblijfselen van Heerlens historie o.l.v. de heer N. Eussen.
Op 2 februari was de groep te gast bij de Planologische dienst van de gemeente Heerlen, alwaar de heer ir B. L. Cats, directeur van Publieke Werken, de planologische ontwikkeling van Heerlen van na 1900 behandelde en met kaarten en plattegronden toelichtte.
's Middags luisterde men naar een voordracht van de heer ir. C. Raedts over het ontstaan en de ontwikkeling van de Limburgse mijnindustrie.
3. Voor het quiz-programma van de N.C.R.V. „Waar wonen zij?” werd op 17 januari 1973 in het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen een gesprek opgenomen, waarbij kinderen van de Nationale Talmaschool aan de Bekkerweg vragen stelden over de historie van Heerlen. Uit de gegeven antwoorden moest geraden worden welke Nederlandse plaats bedoeld is. De leerlingen werden te woord gestaan door de heer N. Eussen.
Naast de geschiedenis van Heerlen en vooral zijn romeinse thermen werden nog andere interviews afgenomen aan diverse personen, zoals o.a. over boerderijen, mijnbouw, het werk in de mijnen vroeger en nu, de Limburgse vla en de ontwikkeling van de streek.
De uitzending vond plaats op 8 februari 1973.

VERGADERINGEN:

1. De historische Kring „Het Land van Herle” belegde op 19 februari 1973 haar jaarvergadering in de leesruimte van de gemeentelijke oudheidkundige dienst te Heerlen.

A's spreker trad op de heer drs M. K. J. Smeets, rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht. Hij behandelde het onderwerp: „*Het rampjaar 1672 en de Limburgse Maasstreek*”.

Deze lezing, waarvoor ook de leden van de Kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap waren uitgenodigd, werd door ruim 60 leden bijgewoond.

2. De Kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap hield op 16 maart 1973 haar jaarvergadering in de leesruimte van de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen.

Na het huishoudelijk gedeelte, dat, naast de gebruikelijke verslagen het verkiezen van een nieuw bestuurslid in de persoon van de heer mr. J. W. M. Wanders te Heerlen als opvolger van de heer F. X. Schobben te Waubach (wegens het bereiken van de limietleeftijd) omvatte, sprak de heer A. Koenderink te Arnhem over: „*De Teuten*”.

Deze vergadering woonden $\pm$ 50 leden bij.

EXCURSIE:

Op 10 februari 1973 organiseerde de Kring Heerlen van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap voor haar leden een namiddagexcursie naar *Aken-Burtscheid*.

Verzameld vóór de ingang van de Burg. Frankenberg vertelde de heer L. van Hommerich een en ander over de bewoningsgeschiedenis en de voormalige functie van de Burg in relatie tot het Overmaasse gebiedsdeel.

O.l.v. de heer dr H. Feldbusch werd een bezoek gebracht aan de Burg Frankenberg, die momenteel het Heimatmuseum huisvest. Niet alleen de inhoud van het Heimatmuseum zelf, doch ook de bouwgeschiedenis en de verdere lotgevallen van de Frankenberg werden door hem nader belicht.

Te Burtscheid bracht het gezelschap, bestaande uit ongeveer 50 personen, een bezoek aan het „Schwertbad”, waar romeinse oudheden, gevonden bij de bouw van het bad, zijn tentoongesteld.

Vervolgens bezichtigde men de abdijkerk St. Johann en de bewaard gebleven kunstschaten van de oude abdij Burtscheid. Pastoor W. Zimmermann gaf hier deskundige toelichting.

1972

- 1 dec. Indiensttreding van A. Koenen, likwidadiedirekteur Voorlichtingscentrum Oostelijk Mijng gebied, als Heerlens eerste burgerraadsman.
- 1 dec. Viering robijnen onderwijsjubileum van J. H. Silvertand, hoofd van de H. Hartschool te Hoensbroek.
- 2 dec. Officiële opening Verpleegklinieken van de Stichting Verpleegtehuizen Heerlen aan de Henri Dunantstraat door de Commissaris der Koningin en de burgemeester van Heerlen.
- 9 dec. Officiële opening nieuwe gemeenschapshuis in de woonwijk Mariarade, Hoensbroek, door burgemeester A. Kessen.
- 9 dec. Viering gouden bestaansfeest parochiebibliotheek Molenberg, Heerlen.
- 15 dec. Promotie van de uit Heerlen afkomstige en in Amstelveen wonende mr Tom Schalken aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op het proefschrift „Pornografie en Strafrecht”.
- 16 dec. Uitreiking door de Commissaris der Koningin van erepenning der provincie Limburg aan J. J. H. Joosten bij diens afscheid - i.v.m. pensionering - als inspekteur van het basisonderwijs in de inspektie Heerlen.
- 28 dec. Benoeming door mgr dr J. M. Gijsen van drs G. N. H. Habets uit Heerlen tot algemeen sekretaris en kanselier als opvolger van drs P. L. J. Moonen; tevens benoeming van de Heerlense journalist Jan Spanjaard tot perschef van het bisdom Roermond.
- 29 dec. 50-Jarig bestaansfeest Gemeentelijke Geneeskundige- en Gezondheidsdienst Heerlen.

1973

- 1 jan. Heerlens bevolking liep tussen 1 januari 1972 (74.729) en 1 januari 1973 (73.837) terug met 892 personen.
- 1 jan. Opheffing Gemeentelijke Geneeskundige- en Gezondheidsdienst Heerlen en oprichting Districts-gezondheidsdienst Zuidoost Limburg met dokter W. J. Balvert als directeur.
- 1 jan. Benoeming van P. Platteel, directeur AMRO-bank Heerlen, tot rayon-directeur van de AMRO-bank met als standplaats Sittard. In zijn plaats wordt benoemd mr M. A. T. Segers.
- 1 jan. Opheffing onderdeel ziekenfonds van het Algemeen Mijnwerkersfonds van de Steenkolenmijnen in Limburg (A.M.F.) en opneming hiervan in het Algemeen Ziekenfonds voor de Mijnstreek (A.Z.M.), Akerstraat 27, Heerlen.
- 6-7 jan. Viering 50-jarig bestaansfeest voetbalvereniging Helios, Heerlen.
- 10 jan. Besluit tot staking produktie door de Deense metaalwaren- en instrumentenfabriek Jörgen Hoyer, gevestigd in een gebouw van de Staatsmijn Emma in Hoensbroek.
- 13 jan. Harry Kremers uitgeroepen tot stadscarnavalsprins van Heerlen.
- 17 jan. Benoeming van ir H. B. Velthuis, waarnemend directeur, tot directeur van de Hogere Technische School, Heerlen.
- 22 jan. Dr mr V. van den Brekel, ereburger van de gemeente Brunssum, op 74-jarige leeftijd overleden.
- 24-27 jan. Viering gouden bestaansfeest van de Hogere Technische School, Heerlen
- 25 jan. Benoeming van N. G. H. M. Eussen, chef de bureau bij de Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst van Heerlen, tot ambtenaar, belast met het historisch archief van de gemeente Sittard.
- 31 jan. Officiële start werkzaamheden voor de bouw van het Limburgse agentschap van de Nederlandse Bank in Heerlen, op het terrein hock Euterpe-laan-Valkenburgerweg, door Heerlens burgemeester.

- 9 feb. Officiële opening sporthal „Kaldeborn”, Molenberg-Heerlen, en overdracht in beheer hiervan aan het bestuur van de Heerlense Stichting voor Lichamelijke Opvoeding en Sport door Heerlens burgemeester.
- 10 feb. Afscheid van P. Stalmeier als directeur van de Hoensbroekse Muziekschool.
- 10 feb. Installatie van J. G. M. Mekel tot pastoor in de kerk van de H. Catharina, Holz-Kerkrade.
- 10 feb. Afscheid van J. H. Titulaer, penningmeester van het Nederlands Katholiek Vakverbond (N.K.V.) Limburg, i.v.m. pensionering.
- 18 feb. Martin Poglajen uit Heerlen behaalt tijdens Nederlandse judokampioenschappen in Groningen het kampioenschap middengewicht en het kampioenschap in de klasse alle categorieën.
- 21 feb. Aanvang afbraak voormalige gebouw Algemene Bank Nederland N.V., hoek Dr Poelsstraat-Geleenstraat, Heerlen.
- 25 febr. Uitreiking door burgemeester J. W. Quint van zilveren erepenning van de gemeente Brunssum aan dominee D. J. Monshouwer bij zijn afscheid i.v.m. beroeping tot predikant van de hervormde kerk in Haarlem.

REDAKTIE